

בין המצרים

שיעור שהתפרסם בשנה שעברה

סיבות החורבן

ידועה הגמ' ביומא (ט:) "מקדש ראשון מפני מה חרב, מפני שלשה דברים שהיו בו, עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים... אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצוות וגמילות חסדים מפני מה חרב מפני שהיתה בו שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות". והגמ' שם אומרת "ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קצם, אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם" - ובפשטות (וכך פירש הח"ח) החטא של שנאת חנם היא הסיבה שממשיכה את החורבן כמבואר שם "בירה תוכיח, שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים".

אמנם בדברי הזוהר הקדוש מתבארת הבחנה נוספת בהמשך החורבן והגלות שמשלימה את מה שהתפרש בבבלי, ונשתדל לעמוד עליה.

מתעכבין בגלותא

בספר ראשית חכמה (שער היראה פ"ה) מביא את דברי רשב"י בזה"ק (פ' אחרי מות עה:) וז"ל "תאנא, על ג' מלין מתעכבין ישראל בגלותא, על דעבדין קלנא בשכינתא בגלותא, ומהדרי אנפיהו מן שכינתא, ועל דמסאבו גרמיהו קמי שכינתא". ומבאר שם (כנראה ע"פ רבו הרמ"ק) את הלשון "מתעכבין בגלותא", דמתחילה מחמת הסיבות שהביאו לחורבן בית שני, היתה גזירת הגלות לזמן קצוב כמו שנאמר באיכה (א יג), "נתנני שוממה כל היום דוה" וזמן הגלות הוא עד אלף שנה כיומו של הקב"ה (והובא גם בקדמונים ובהקדמת ר"ח ויטאל לע"ח). וא"כ שאלת הגמ' על סיבות הגלות נוגעת לאלף שנה שאחר החורבן, ולאחר הזמן הזה יתכן עוד עיכוב בביאת הגאולה, ועל זה שואל הזוהר, לאחר שהסתיימו אלף השנים ו"שנת גאולי באה" - הגיע זמן הגאולה - מפני מה יש עיכוב לגאולה?

הסוגיה הקשה של העיכוב בגלות שכותב הזוהר הק', אף שמתייחסת כבר לזמן שמתחילת האלף הזה, נוגעת ביותר לזמנינו. ישראל מגיעים לא"י אך שבר על שבר הושברנו - להיות בארץ קרובה ובכל אופן בארץ מרחקים. מצד אחד הקב"ה רוצה בנו ומקרב אותנו, ומצד שני ישנו קיפאון ביחס ובקשר עם הקב"ה, אין מלכות ישראל כראוי ולא בית המקדש, ואיננו יודעים היכן אנו עומדים לפני הקב"ה בעיני הגאולה.

הסתר פנים

כך מצינו בבית שני את הענין של "מתעכבין בגלותא", הזמן הקשה ביותר של "ואנוכי אסתר אסתיר פני" (דברים לא יח) היה בשעה שהתחילו לנסות לבנות את בית שני בעליה הראשונה של זרובבל

והיו בתקוה גדולה. אחר כך כתבו עליהם שטנה והתבטל הדבר ושבתה העבודה, ובאמצע הזמן היתה גזרת המן ואחשוורוש (חולין קלט:). היה זה מצב לא ברור, וקשה יותר מכל גלות בבל, כמו שמבאר הרמב"ן (דברים לא יז) שההנהגה של הסתר היא שהקב"ה מסתיר את פני הגאולה. דכאשר ההנהגה ברורה ומראים לנו מן השמים שכוועים עלינו, אזי אנו מבינים את סיבת ההרחקה. אבל כשאיננו יודעים את מצבינו, זה קשה הרבה יותר.

וכאז כן עתה - מצד אחד חיים בהרווחה ויש עולם התורה, ומצד שני מהרבה בחינות המצב קשה וירוד, ואין איתנו יודע עד מה, וזה קשה הרבה יותר. מרגישים "כי באו בנים עד משבר וכח אין ללדה", ומצבינו דומה להסתר שהיה בימי זרובבל שכבר ציפו לבנין ביהמ"ק ונדחה מהם עד שירדו לשפלות גדולה.

מערבוב הדעת הזה נובע עוד חסר גדול. בכל הדורות ידעו וחיו את חכמיה והכיסופין לגאולה, והשתוקקות זו עברה ע"י האמהות היהודיות שהחדירו אותה לילדים מקטנות (גם אח"כ כשגדלים מבינים בשכל ובמוחין את התשוקה האדירה לגאולה ולהשראת השכינה, אולם דבר זה לא נשרש ע"י בעלי מחשבה או מעיינים בדרושים עמוקים, אלא דווקא באמונה הפשוטה). אנו מוצאים שירי כיסופין לגאולה שהיו מורגלים בכל תפוצות ישראל - רבי יהודה הלוי בספרד, רבי שלום שבזי בתימן וכן בשירי אשכנזים ועוד - עד הדור האחרון ממש, היו שרים ומחכים לגאולה (גם בדור שלפני השואה היה מושר בשיבות שיר בו הנכדה מדברת עם סבה - מתי תבוא הגאולה, וגם בסוכתו של הגרי"ז בבריסק ביקש לזמר אותו)³. ונראה ששפל המצב שכל זה התמעט עד מאד, שייך למצב הקשה של "מתעכבין בגלותא" בתקופתנו.

הבחנה נוספת בעיכוב הגאולה

מצינו עוד דבר ששייך לכל השנה. לומדים את עניני המועדים והשבתות וגם את עבודת יום ביומו, וכשרוצים להתחבר לעבודת המועד מבחינת ההרגשות של בני אדם, מכניסים את כל עבודת המועד בפתח צר ומצומצם כשפופרת הנוד של הראיה הפרטית. בפסח תופסים את עבודת היום כמו שמביא הרמב"ם "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" ואדם מצייר לעצמו מה היה אילו הוא היה כעת עבד, בשבועות טרוד איך תהיה קבלת התורה שלו, בסוכות מבקש את סוד הביטחון או את 'זמן שמחתנו', בר"ה ויוה"כ ימי הדין והכפרה, בוודאי כל אחד מרוכז בעצמו.

אבל כשמגיעים ימי בין המצרים אנו עומדים על החיסרון שבגישה

³ אפשר להמחיש כיצד כיסופין אלו לגאולה ליוו את ישראל בכל עת במנהג שנהגו כשמוציאים ס"ת בשבת קודש ואומרים את "ויהי בנסוע הארון... כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים", שכן היא הצורה הנכונה של התורה שיוצאת מירושלים, וכת "כיון שגלו ישראל ממקומן, אין לך ביטול תורה גדול מזה" (חגיגה ה:), כיצד נוציא ס"ת בצורה כזאת שאין את הדרה של תורה. לכן אע"פ שאין מבקשים בקשות בשב"ק, בכל אופן אומרים בהתנצלות "אב הרחמים היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים" - שהקב"ה ישלים לנו את ההתגלות של מציאות התורה בעולם.

¹ וכן הוא בפרד"א פכ"ח "רבי אלעזר בן עזריה אומר מכאן אתה למד שאין משלך של ארבע מלכיות האלו אלא יום אחד מיומו של הקדוש ברוך הוא. אמר לו רבי אלעזר בן ערך ודאי כדברך, שנאמר 'נתנני שממה כל היום דוה' וכו'".

² אין בזה סתירה למה שמעוררים על כך שהחטא של שנאת חנם עדיין מוקד בינינו, שאחר שהגאולה לא באה, הקלקולים עדיין קיימים, אך מ"מ יש להבין את נקודת העיקר של העיכוב הנוסף - "עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו".

נפולים וחרבים בכשלוך גדול.

לא תיתכן חרפה גדולה מזו שהעם שמיועד לשאת את הדגל של בורא כל העולמים, לא יודע כלל את תפקידו ויעודו. אין לו חפץ בכל הענין שלשמו יחדו אותו, הוא לא במקומו הנכון ולא פועל את מה שראוי לו לפעול.

עבדי קלניא בשכינתא

בראשית חכמה כותב שעצם מה שנמצאים בגלות הוא חילול השם - זהו "עבדי קלניא בשכינתא", ומה עלינו לעשות? ונראה שיש כאן אזהרה שישראל לא ישתתפו בביזוי שהאומות מבזים את השכינה, ולא יבזו ויאמרו שהגאולה היא דבר גבוה מידי ולא מציאות. יש קלניא בשכינתא - חילול השם גדול כשישראל אינם מאמינים בגאולה.

מסאבו גרמייהו קמי שכינתא

המהר"ל מבאר (נצח ישראל פ"ד) שכל העוונות המנויים בגמ' ביומא - ג' עבירות חמורות וגם שנאת חנם - לא גרמו בגלל העוון שבהם אלא בגלל הטומאה שבהם, שעל ידה ישראל לא ראויים שתשרה השכינה בתוכם ואינם ראויים למקדש. ומדויק מאד בגמ' שאינה מביאה את האזהרות והאיסורים שיש בעבירות הללו, או שהיו עובדי ע"ז שופכי דמים ומגלי עריות רבים, אלא מביאה את השפלות בצורה של כלל ישראל, שבאה ע"י העוונות הללו. ע"ז - "כי קצר המצע מהשתרע, מאי קצר המצע מהשתרע, אמר רבי יונתן קצר מצע זה מהשתרע עליו שני רעים כאחד", ג"ע - "יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים, הלוך וטפוף תלכנה וברגליהם תעכסנה". שפיכות דמים - "וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלים פה לפה". יש כאן שינויים בצורת קומת כלל ישראל שמזלזלים בערך שלהם ובכבוד השכינה שבקרבם.

ישראל לא מכירים בערך שלהם ולא שומרים על הרמה המתאימה להם, מתבזים על הבלים ומורידים את עצמם לשפל, כמו שאומר הרמב"ם שכלל שהאומה גבוהה יותר כך תיתכן בה שפלות עמוקה יותר. החיסרון של הגדלות האמיתית יוצר את ה"מסאבו גרמייהו" (- את עצמם) קמי שכינתא.

התביעה המעשית

בראשית חכמה מפרט את הניהוגים המעשיים שמבטאים את שלושת הדברים שישראל מתעכבי בגלותא בגינם (ויעו"ש), וכאן ננסה לעמוד על כלליות הדברים של שלושת המהלכים המקולקלים כלפי השכינה, כמבואר בכמה מקומות בחז"ל.

א' במדרש ששאלו אבות העולם את הקב"ה "בני היכן הם... באותה שעה עמדו כולם באגודה אחת והיו צועקים ובוכים... אמר לפניו רבש"ע שמא אין חזרה לבנים, אמר להם אל תאמרו כך, יש דור שהוא מצפה למלכותו מיד הם נגאלים" (ילקוט שמעוני איכה תתקצז). יש עוונות שגרמו את החורבן ואת השבר הישן אבל מה שממשיך את החורבן הוא חוסר השייכות למציאות הגאולה כמו שאמרו בירושלמי (יומא פ"א ה"א) "כל דור שאינו נבנה בימיו מעלין עליו כאילו הוא החריבו". התביעה אלינו לא מתייחסת רק לשבר הישן אלא איך אפשר להשתקם ולהקים אותו. המבוקש מאיתנו היא השייכות והציפיה למלכותו וכמו שיתבאר.

והתוודו את עונם ואת עוון אבותם

הרמב"ם פותח את ענין בין המצרים והתעניות על החורבן וז"ל "יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי

זו, כאן אין המקום להסתכלות המצומצמת הזאת. אם אדם ינסה להשתייך לעבודת היום ע"י שיעלה במחשבתו אילו היה עתה ביהמ"ק באיזו דרגה היה כעת, ויחקור בדעתו אם אכן היו אז בדרגה שונה או לו, זה יהיה כעין צער על דבר שלא בא לעולם, שקשה מאד שיהא פנימי ואמיתי. בימים האלה הענין הוא כללי ולא פרטי, כאן המבט הוא על עבודת ה' של כלל ישראל כאחד בהתאם לתכלית הבריאה, על השאיפה לגילוי מלכות שמים בעולם בכל הסדרים של הגאולה - קיבוץ גלויות ביאת המשיח ובנין ביהמ"ק. בעבודת הימים האלו נדרשת השתייכות לכלליות כנסת ישראל עם כל הגובה שבו שם אותנו הקב"ה.

אם ננסה להידחק ולהיכנס לענין רק ע"י המקום הפרטי שלנו, איננו אלא טועים. אנחנו מקטינים בזה את הקומה הגבוהה והעצומה שלנו ומכניסים אותה לשפופרת הנוד. השייכות אל המהלך העצום של תיקון העולם במלכות ש-די, היא הרוח העיקרית של כלל ישראל שמשם שואבים את הכוח לכל עבודת הפרט שלהם. הרוח הזאת היתה צריכה להיות הדבר הבסיסי בכלל ישראל. כך היה תמיד בכלל ישראל ועד הדורות האחרונים חיו עם המהלך הזה, שראו את הכל בתקוה ובציפיה לגאולה, וכולם ראו את כל החצי השני של שמונה עשרה כטובה שאין כדוגמתה. וזאת בחינה נוספת של "מתעכבי בגאולה".

(ודאי שיש מקום הכרחי וחשוב לעבודת הפרט, שאדם יחשוב על עצמו איך הוא עובד ושייך לעבודת היום, אבל צריך שיהיה הכלל מוסף על הפרט. אם אין בכלל אלא מה שבפרט ורק בו עצמו מצטמצמת כל התפיסה שלו (הגם שהשאיפה היא רוחנית), נמצא שחונק רובא דרובא של המציאות של התורה ושל ההרגשים (שסובבים את כלל ישראל)

השפלות הנוראה של ישראל

ולא זו בלבד, אלא השאיפה הכללית הטבעית שיש לכל עם להיות במקומו הראוי לו, כמעט ונעלמה מאיתנו. יש כאן טעות ושיבוש יסודי מתחילה ועד סוף, מבט לא נכון על המציאות של כנסת ישראל, והוא דבר שזועק עד השמים. בכל המקומות אומות העולם חיים את היום יום עם קנאה תאוה וכבוד ואעפ"כ אין אומה שמכבדת את עצמה שאינה מנפנפת בדגלים של אידיאליזם ושאר רעיונות. האמריקאים שוקדים לתקן עולם במלכות מלך אביון המקולקלת, איך יופץ הענין שלהם של חירות ודמוקרטיה וכיו"ב עד שיגיע גם למקומות שלא שמעו עליהם עדיין, וכן כל שאר האומות אומה אומה ושיגיונותיה. כך הוא הטבע, שאדם רוצה ליטול חלק בדבר שגדול ממנו, ורוצה להשתייך לאידיאל ולתרבות של האומה, וכך המציאות שאנשים מזהים עם הענין של העם שלהם.

ומנגד, עם ישראל שהוא עיקר העיקרים "כי חלק ה' עמו" (דברים לב ט), הוא נברא לתכלית האמיתית של "עם זו יצרתי תהילתי יספרו" (ישעיה מג כא), הקב"ה הוציא את עם ישראל ממצרים "לשכני בתוכם" ועליהם עומדות מערכות עצומות - השראת השכינה הוא נושא שהתורה כופלת אותו ומאריכה בו מאד, הוא יסוד היסודות של רוב מצוות התורה, רוב פרטי תורה שבע"פ, סדרי המשניות (זרעים קדשים וטהרות מדאורייתא תלוים בזה, וגם הרבה מסכתות בסדר מועד ונשים, וסדר נזיקין שעומד על מציאות הסנהדרין בלשכת הגזית) ועוד. "כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא ברא אלא לכבודו" - כלל ישראל אחראים לגילוי שמו של הקב"ה בעולם, וזה תלוי בגאולה השלימה - "כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו" מקום המקדש ושמו של משיח קדם לבריאת העולם. הענין שלנו הוא הכי בסיסי בעולם, ובכל זאת לדאבונינו כל הסדרים שלנו

לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו' (פ"ה מהל' תעניות ה"א). הרמב"ם מחדש כאן שבתעניות ובתשובה שלנו מקיימים את האמור בתוכחה בפר' בחוקות להתוודות על עונם ועל עון אבותם. התורה הטילה על כל דורות ישראל חיוב זה, מי יהיה הדור שיאמר "ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם... ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלוקי אבותם" (דברים כט). כל הדורות מחכים לדור האחרון - דורינו - שיקח אל ליבו את ההתבוננות על מה עשה השם ככה ומה חרי האף הגדול הזה, ויביא את הריחוק והגלות לסיומם.

התביעה מכלל ישראל - טומאת מקדש וקדשיו

נתבונן מה מצופה מאיתנו ומה חלקנו בהקמת השכינה.

מובן שעל חטאים של אנשים פרטיים לא שייך תביעה מהכלל, א"כ מהי התביעה מכלל ישראל כציבור. הגר"א בתחילת יונה מגדיר הגדרה כוללת על התביעה מכלל ישראל כציבור, שהיא על טומאת מקדש וקדשיו. ויש לנו ללמוד דבר זה משעירי יוה"כ ומכל שעירי חטאת של ר"ח ומועדות. אנו מוצאים חלוקה ברורה בין כל העוונות לבין עוונות ששייכים לאחיזת ישראל בקודש ובהשראת השכינה שבקירבם. כל העוונות מתכפרים בשעיר הנשלח לארץ גזירה אחת בשנה. ואילו שאר קרבנות הכפרה הקבועים במשך השנה, בראשי חודשים ובמועדות, אינם באים אלא על חטא טומאת מקדש וקדשיו. אין עוון שכל הציבור מתכפר בו כמו עוון זה.

הטעם לזה דאע"פ שיש תביעות גדולות על כלל ישראל מחמת עוונותיהם מ"מ הם עוונות שבאים מהשפעות זרות מבחוץ אל כלל ישראל. המקור שלהם מעשיו הרשע וכאשר ישראל מתנערים מהשייכות אליהם ע"י תשובה, שמים את העוונות על השעיר והם נשלחים לארץ גזירה. הרעה חוזרת אל המקור ממנו יצאה, וכלל ישראל מתנקים "התנערי מעפר קומי".

האחריות שיש מצדם של ישראל עצמם היא על "ותבואו ותטמאו את ארצי", על החטא של טומאת מקדש וקדשיו. מכלל ישראל נדרש לעמוד על הגובה הנכון, להכיל את הקודש והמקדש, וע"ז הם נתבעים, שאינם רואים א"ע במקום הגבוה הזה.

ציפית לישועה

השייכות עם הקודש והמקדש היא היסוד והשורש של כל היהדות. הגמ' בשבת (לא) מביאה שבשעה שמכניסין אדם לדין שואלים אותו כמה שאלות יסוד על החיים שלו. "נשאת ונתת באמונה" - האם החיים שלך התנהלו ביושר או ברמאות. "קבעת עתים לתורה" - האם היה לך קשר לתורה, "עסקת בפריה ורביה" - האם השקעת במשפחה שכל העולם לא נברא אלא לפו"ר. ואז שואלים "ציפית לישועה", שאלה זו נראית לנו שלא במקומה, עוד לפני שאלות "פלפלת בחכמה" ו"הבנת דבר מתוך דבר", שואלים דבר שנראה לנו שייך למידת חסידות ואינו יסודי כשאר הדברים הנשאלים.

אך באמת שאלה זו בסיסית ככל השאר. "כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא ברא אלא לכבודו" (אבות ויא) - בשאלת "ציפית לישועה" שואלים את האדם האם אתה שייך לענין האלוקי בעולם או שאתה מופקע ממנו. בנין המקדש וחורבנו הוא תכלית של מעשיהם של ישראל כמש"כ הגר"א (בפי' לתיקון ז') "אין לנו תכלית

בכל מעשינו ותורתנו אלא להמליכו עלינו". בנין המקדש הוא פעולת מעשיהם של צדיקים כמו שאומרת הגמ' (כתובות ה.) שעליהם נאמר "מקדש ה' כוננו ידיך". ואת חורבנו מביאים מעשיהם של רשעים כדאי' בר"ה (ז). "אבל המינין והמסורות והמשומדים והאפיקורסים... יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות... וכל כך למה, מפני שפשטו ידיהם בזבל... ואין זבול אלא בית המקדש" ומפרש רש"י שהבוגדים האלו חרבו בית המקדש בעוונם.

ציפית לישועה הוא המבחן האם אדם פונה אל הקב"ה, או ח"ו כמו שאומר הנביא "כי פנו אלי עורף ולא פנים" (ירמיה ב כז) - תיתכן מציאות שכלל ישראל במצב שאינם פונים כלל להקב"ה.

כי לישועתך קיינו כל היום

אכן, כאן יש שאלה, שהרי כל אחד יכול להביא עדים נאמנים שהוא מהמצפים לישועה, דכאו"א עומד לפני הקב"ה ג' פעמים ביום בשמונה עשרה ואומר "כי לישועתך קיינו כל היום". ובוודאי "כל היום" אינו שיעור של פרק זמן אלא היא מציאות חיים של קיוו, ואנכה"ג שתקנו לשון זו ולא חששו ל"דובר שקרים לא יכון לנגד עיני", מפני שהדבר הפשוט והטבעי ביותר הוא שאנשים רוצים ומקווים לטוב האמיתי ובאמת מקוים לישועה. ומהו א"כ המקום לשאלת "ציפית לישועה" שמשמעותה מה השיג בעבודתו.

ונראה שיש הבדל בלה"ק בין 'תקוה' ל'ציפיה'. תקות הלב אינו החטא של מהדרי אפייהו משכינתא, התקוה שייכת לכל אחד מישראל שלבטח בתוך ליבו תחשוק נפשו את הטובה של "כי עין בעין יראו בשוב ה'". מי שאינו שייך לזה הוא מופקע לגמרי מכלל ישראל. ראייה פשוטה לזה, שבכל המקומות התנתקו מהתורה בתהליך של זמן, אבל במקום אחד זה קרה באופן מיידי. ראש המשכילים שר"י כתב בכל הספרים שלו על החשיבות והחובה לשמור את כל מצוות התורה וחיבר ספרים בשבח התורה. השינוי היחיד שעשה שהוציא מהמציאות את הריאליזם שעם ישראל מחפש מקום אחר, שמחכה להשראת השכינה ולמשיח בן דוד. לדידו כלל ישראל לא מצפה לשינויים, המציאות שלהם שייכת לגרמניה. ומיד אחריו כל צאצאיו המירו דתם ונגדעה כל המציאות שלו.

הזוה"ק שואל לשם מה ניבאו הנביאים את כל נבואות הנחמה והרי בין כך יבואו כולם, אומר הזוהר שבלי הנבואות הללו עם ישראל לא יכול לעבור את הגלות. בתוך מציאות מרוחקת וירודה של גלות כשחיים בין הגויים, יתכן שישראל יראו את שזאת צורת החיים שלהם. לכך באו הנביאים והכניסו את החיים הנכונים עם התורה לתוך החיים שלנו. התורה ניתנה על הארץ וגם כאשר ישראל בגלות, יודעים שהמציאות הזאת עדיין שייכת היום, החורבן האמיתי הוא להחזיר את התורה לשמים, עכ"פ ודאי שבלי "לישועתך קיינו כל היום" אין מציאות לכלל ישראל.

מצפים לישועה - בפועל

שאלת "ציפית לישועה" היא על דרגה אחרת - האם העברת את תקות הלב הזאת לציפיה, דהיינו לראותה עין בעין. בלה"ק ציפיה מתייחסת לעיניים "וכל עין לך תצפה", הציפיה היא מתי נראה בעינינו את הישועה בפועל במציאות עצמה, מתוך הכרה שהמציאות כולה בדרך לגאולה. כמו שמסביר הח"ח במאמר 'ציפית לישועה' שהמצפה הוא כצופה המביט לרחוק איך הכל

⁴ ז"ל הגר"א עה"פ "כי עלתה רעתם לפני" - שהמקטרגים שנולדו מעוונותיהם הם עומדים לפניו וצועקים ומקטרגים והוא טומאת המקדש וכיו"ב.

(יש שיאמרו שצריך לעשות ולקיים את התורה והמצוות כמו שהם ואין נפק"מ לאן זה מוביל, אבל מי שמקיים מצוות באופן כזה נהיה חלוש יותר ויותר, הכל כבד עליו ובסופו של דבר גם אינו מקיים. כלל ישראל תמיד קיימו את התורה כשהם מבינים ששייכים לסדר תיקון כל העולם במלכות ש-די, וכוונה לתכלית שהקב"ה יבוא לשכון בינינו היא לשמה גמור. אין אפשרות לרצות לקיים בלי לרצות את התכלית.)

תקות הלב היא פנימית ועמוקה אבל היא רדומה, הציפיה לישועה היא שהפנים פונים לשכינה ומכוח זה כל הפעולה של האדם משתנה. הוא שייך לסדר השלם והעצום של השראת השכינה בישראל. הציפיה היא שהיתה קבועה תמיד בלבם של ישראל - דוד המלך אומר בתהילים (טז) "נכבדות מדבר בך עיר האלוקים סלה... ושרים כחוללים כל מעיני בך". וכן בתנא דבי אליהו (תדא"ר ד) "מפני מה זכה משה למאור פנים בעולם הזה ממה שעתיד ליתן לצדיקים לעתיד לבוא, מפני שעשה רצונו של הקדוש ברוך הוא ומתאנה על כבודו של הקדוש ברוך הוא ועל כבודו של ישראל כל ימיו, ומתחמד ומתאוה ומצפה מה אם יהיה שלום בין ישראל לאביהן שבשמים".

הרמח"ל באגרות (כו) כותב שיש מיני אהבה בעבודת השם, אהבת השם ואהבת השכינה וזה הנבחר לה⁶. וכך גם במדרש (ב"ר יג ב) "כל שיחתן של בריות אינה אלא על הארץ, עבדת ארעא לא עבדת וכל תפלתן של בריות אינה אלא על הארץ, מרי תעביד ארעא מרי תצליח ארעא, כל תפלתן של ישראל אינו אלא על בית המקדש, מרי יתבני בית, מקדשא, מרי מתי יתבני בית מקדשא", כל העולם מדברים ומתפללים על המחיה ועל הכלכלה, וכלל ישראל מצפים להתגלות השכינה כאן על הארץ.

הציפיה בתפילה

ואם נשאל, והרי רק מחצית מתפילת שמונה עשרה עוסקת בגאולה וישועה, ובשאר הברכות מבקשים על שאר צרכי בני אדם, דעת, סליחה, רפואה וכו' וכיצד מתקיים שכל תפילתן של ישראל היא על בית המקדש. אך אין זו קושייה. הגמ' אומרת (יבמות קה:) "המתפלל צריך שיתן עיניו למטה, שנאמר והיו עיני וליבי שם כל הימים" ומפרש רש"י "כלפי ארץ ישראל משום דשכינה התם קיימא", גם כשאדם מבקש את הצרכים הפרטיים שלו, זה חלק מהציפיה להשראת השכינה בארץ.

וכן בספר תהילים, כל ההשתוקקות וכל הכיסופים של דוד המלך שהוא רבם של בעלי רוח"ק, הם לקשר הקרוב והמציאותי עם אלוקינו שבארץ ולא רק לאלוקינו שבשמים. "נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה', ליבי ובשרי ירננו אל קל חי" (תפ). גם כשהוא במצב הקשה ביותר שבורח מפני אבשלום בנו ונמצא במדבר יהודה, הוא אומר "אלוקים, א-לי אתה אשחרך צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים - כן בקודש חזיתך לראות עוזך וכבודך" (טז). ועל זה הדרך עוד הרבה מזמורים "כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלוקים. צמאה נפשי לאלוקים לקל חי מתי אבוא ואראה פני אלוקים" - דוד המלך לא מצפה ליום המיתה, אלא "כי אעבור בסך אדדם עד בית אלוקים בקול רינה ותודה המון חוגג"

(מב) (ואע"פ שבאותו הזמן עדיין לא נבנה ביהמ"ק, אמר דוד שלא יעלו את הארון עימו, וכל רצונו "אם אמצא חן בעיני ה' והשיבני והראני אותו ואת נוהו" (שמואל ב טו כה)).

בראשית חכמה מפרט את הצורה המעשית של החזרת הפנים מהשכינה, מחזירים פניהם מס"ת ומפסיקים בדברים בטלים באמצע הלימוד, אך הנקודה הפנימית והעיקרית בכל המעשים הללו היא להיות פונים אל השכינה. להחזיר את הפנים אל השכינה, העיניים צופיות לחזות בשלימות השכינה, תחת אשר היו מהדרי אנפיהו משכינתא, זאת הצורה הנכונה והתיקון הנרצה.

התביעה לדורינו

הח"ח (במאמר ציפית לישועה פ"ג) מביא את דברי הפסיקתא (פסיקתא רבתי לד) "הקב"ה מתרעם על האדם כשאינו מחכה למלכותו, כדאיתא בפסיקתא שאמר הקב"ה לצדיקים לא יפה עשיתם שחיבתם לתורת ואל חיבתם למלכותי (י"ג חכיתם), הרי אפילו שמצדיקים המחבבים את התורה דורשים מהם על הציפיה לישועה". יש כאן תביעה פרטית על הענין של מלכות ישראל, לא נתתם את הערך למלכותי לחבבה ולבקשה. וכמו כן מובא מדרש ברש"י (הושע ג ה) על אותה העת שנתחלקה מלכות בית דוד "בג' דברים מאסו בני ישראל בימי רחבעם, במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקדש" וממשיך המדרש "אמר רבי שמעון בן מנסיא אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן, אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' זו מלכות שמים, ואת דוד מלכם כמשמעו, ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש".

יש השלמה דברי ישעיהו לדברי ירמיהו - ירמיהו אמר "כי פנו אלי עורף ולא פנים, ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו", וישעיהו קורא לנו "פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ כי אני א-ל ואין עוד" (ישעיה מה כב) וכאמור לעיל שבזמן שמצפים למלכות שמים מיד נגאלים. אנחנו נתבעים לבקש, ומתוך הביקוש אנו עומדים על החיסרון שיש בענין האלוקי בעולם. וכך הוא גם סיום דברי התנב"א הנ"ל "וכן כל חכם וחכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמיתו ומתאנה על כבודו של הקדוש ברוך הוא ועל כבודו של ישראל כל ימיו, ומחמד ומתאוה ומצפה על כבוד ירושלים ועל בית המקדש ועל הישועה שתצמיח בקרוב בימינו ועל כינוס גלויות, מיד שורה רוח הקודש בקרבו, שנא' איה השם רוח הקודש בקרבו", זאת הרוח שהקב"ה רוצה בישראל, שמבקשים אותו ופונים אליו.

ירושלים תיבנה כשיכספו לה תכלית הכוסף

נסיים בדברי ריה"ל בכוזרי (סוף מאמר ה) "ובהערת בני אדם והתעוררותם אל אהבת המקום ההוא הקדוש ונחץ (-) לבקש בנחיצה) הענין המיוחד, שכל גדול וגמול רב, כמו שנאמר 'אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד'", בפשטות מדובר על הגאולה בעיתה, ובכל אופן מוסיף תיאור כיצד היא צורת הגאולה "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו" ומסיים "רוצה לומר כי ירושלים אמנם תבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיחוננו אבניה ועפרה" וכמו שמתאר הגר"א (פ"ה ש"ה ז א) שיתקבצו מסביב למקום המקדש וישאגו "שובי שובי השולמית" - שהשכינה תחזור, "ובקשו את ד' אלוקיהם ואת דוד מלכם". ואז יתקיים "אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד". במהרה בימינו.

⁶ ז"ל רמח"ל "אהבת הקב"ה היא הנמצאת בכל חסידי ישראל השומרים משמרת אלקיהם באמת וחדדים על כל דבר מצוה. סור מרע ועשות טוב. אך אהבת השכינה היא החפץ והתשוקה לתקן השכינה תיקון ממש על פי סדריה ומדריגות בנינה, וזה הנבחר לה' מכל המעשים, אשר בזה שובחו כל איתני עולם".

⁵ ניתן להמחיש את ההבדל בין מקוה לבין מצפה מהחפץ חיים. הספר הראשון שחיבר היה חפץ חיים, ובהקדמתו לספר לא כתב שחומר העיון וחוסר הידיעה שרבים נכשלים בו, הניעו אותו לכתוב את הספר, אלא פתח ואמר שמאחר וחטא שנאת חנם שמעכב את הגאולה עודנו מרקד בינינו, איך נצפה לגאולה ולישועה אם לא נתקן את החטא הזה.

והיו עיני ליבי שם כל הימים

האבילות של תשעה באב טעונה הכנה

חכמינו זכרונם לברכה תקנו לנו הרבה תקנות זכר לחורבן לכל השנה, ובנוסף סדרי תקנות מיוחדים לשבת שחל בו תשעה באב שיש לו גדרי אבילות ישנה. אבילות על קרובים מתחילה במלוא התוקף ביום הראשון שנקרא "ואחריתה כיום מר", ואח"כ מתמעט תוקף האבילות, לשלושה ימים לבכי ושבעה להספד, אח"כ שלושים, ועד שיגיעו בו חבריו וי"ב חודש, וככל שמתרחקים פוחתת חומרת האבילות. שונה האבילות על החורבן שהעמידו לנו חכמים שהולכת בסדר הפכי ומתחילה באבילות ישנה ומגיעה לאבילות חדשה. יש הכנות מוקדמות של בין המצרים, ומשנכנס אב ממעטין בשמחה וככל שמתקרבים ליום תשעה באב נוספים עוד ניהוגים של אבילות ואנינות בערב תשעה באב וביום תשעה באב, הרי שההכנה ליום תשעה באב מבוקשת מאיתנו בכל סדרי ההנהגות הללו.

אע"פ שבאבילות על קרובים הגמ' אומרת שטירדה דאבל היא טירדה דרשות (סוכה כה), אין ספק שבאבילות ציון וירושלים ובית המקדש, המכוון הוא נקודת האנינות שמתחדשת בכל שנה, כדאי במסכת סופרים (פ"ח ט) "וקורעין ומספידין כאדם שמתו מוטל לפניו". אנו נקראים כאן לקיים "וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל ה' אלוהיכם" - "כי בפשעיכם שולחה אמכם", ועלינו לחבר את מציאות ליבנו ועינינו אל החורבן, בהתמוססות הלב ועד "לדמעתי ערשי אמסה", עם ישראל מגיע לבכי רב כמו שומר ירמיה בקינת איכה - "נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי".

נבוא להסביר ולקרב את ליבנו אל הדבר המרכזי שיש באבילות של החורבן. האדם אינו מתאונן ובוכה על תוספת שנחסרה ממנו בחיים אלא על דבר עיקרי שהוא חלק מבסיס החיים שלו, ועלינו להבין את יסודיותו של ביהמ"ק ושל השראת השכינה כדבר מהותי לגבינו.

יחוד ושינוי הרגש החיסרון בזמנינו

יש להקדים שאצלינו מורגש עד כמה מחויבת ההעמקה בהבנת תוכן הגלות ועומק החיסרון יותר מאשר בדורות קודמים. כמו שכבר הוזכר, בדורות קודמים הגעגועים של כלל ישראל אל הגאולה הקיפו בציר אחד את גאולת הכלל ואת גאולת הפרט, ואת הקושי הגשמי והרוחני יחד. כל יהודי ציפה לצאת מהמצב הגרוע בו היו שרויים ישראל תחת העמים בעוני ובמחסור, עת היו הגויים אוכלים בהם בכל פה, ואף אלו שלא נמצאו תחת עול קשה, בכל אופן חיו בצל האיבה והשנאה של הגוים שהקיפו אותם, והרגישו היטב את פחיתות המצב תדיר. הרגשת החיסרון שכנה בכולם, עד שאמר

החת"ס שבעל קורא שאינו ממרר בבכי בשעת קריאת מגילת איכה אינו ראוי לקרותה. אולם דורינו נמצא במצב אחר, ההתמרמרות המתבקשת, עמוקה וסתומה מאיתנו. רמח"ל מתאר את קלקולי הגלות במאמר הגאולה והקלקול הראשון הוא סתימת השפע לישראל, שחלה ע"י ההסתרה פנים וממנה נמשך החורבן. וכיום בהעדר ההשפעה, עם ישראל מתייבש כנהר נחרב ויבש, ונעדרת חכמתם תבונתם ותורתם.

העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב

מבחינה היסטורית ניתן להקביל את תקופתנו לימי שיבת ציון קודם בנין בית שני. כלל ישראל חזרו בפקידה של כורש לארץ ישראל והחלו לעסוק בבנין הבית, ולאחר מכן גזרה המלכות שלא יוכלו לבנות את ביהמ"ק כמשנ"א בספר עזרא (ד ט) "ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים". במשך כשמונה עשרה שנים הופסקה עבודת בנין בית המקדש. עד שהחלו לבנותו שוב ע"י התעוררות הנביאים חגי וזכריה. באותו הזמן עמד חגי הנביא והוכיח את ישראל (א ט) "העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב", וכוונתו לשאול ולתבוע האם והיכן הם תופסים את הגאולה ואוחזים את השבר שבעצירת השפע הרוחני. התביעה של חגי הנביא אינה על עצם הפסקת בנין הבית, אלא על שטוב בעיניהם לשבת בבתיים על אף שביית המקדש חרב, ואינם חשים שבמצב כזה חייהם אינם חיים.

וכאז כן עתה, עלינו לפנות ולומר לפני הקב"ה שאף שתנאי החיים טובים לאין ערוך מאשר בשנים קדמוניות והוא מעניק לנו טובה רבה מאד מאד, אך אין לנו טעם ברווחה ובשפע החיים בצורה כזאת, לא טוב לנו לשבת בבתינו בעוד ביתו חרב. אולי ניתן לומר משל על זה, לאדם שרח"ל מאושפז במצב של 'צמח' או אף פחות מכך, ומספקים לו כל הזמן מים ומזון וכל צרכיו, אבל חייו אינם חיים. כך היא מציאותנו כלפי החיים האמיתיים שנעדרים מאיתנו. במצב הנוכחי בו עול הגלות אינו מתבטא כ"כ מהצד הגשמי, מוטל עלינו יותר להתבונן בתוכן הפנימי של הגלות ולעורר את הכמיהה והכיסופין אל הצורך הבסיסי שלנו להשבת השכינה לציון. איננו יכולים להסתפק בראיית הצרות ושלא נצטרך ח"ו שהקב"ה יראה צרות בחיי הפרט והכלל, כדי להבין את עומק החיסרון שיש בהעדר השראת השכינה.

השראת השכינה - המבוקש ביותר בתורה

אין ספק שהסוגיה של השראת השכינה בישראל היא הסוגיה הנכבדה והנרחבת ביותר בחמשה חומשי תורה. התורה מזכירה וחוזרת וכופלת את ענין השכינה, וקבלנו מחז"ל שדרך

התורה להדגיש בריבוי הכפילויות והביטויים את החשיבות והיסודיות של הענין. כך מצינו פירוט נרחב של סדר חנוכת המשכן והמזבח על כל כלליו ופרטיו, חנייתם של ישראל שהיתה מאורגנת מסביב למשכן עליו שכן הענן, התורה מרחיבה בכל זה להודיע ולגלות עד כמה יקר וחביב לפני הקב"ה ענין העמדת השכינה בישראל. ונבוא למצוא שתי נקודות שמתחברות יחד בסוגיה זו, ושייכות לימים אלו בהם עם ישראל נכנס להתפלש בצער השכינה ולהכיר במצב האמיתי שלו, ולימי הציפיה שאנו בונים בשבע דנחמתא.

עיניו וליבו של הקב"ה - וכנגדו עיניהם וליבם של ישראל אל המקדש

מצינו בתורה ואח"כ בנביאים ויותר בכתובים שהדביקות מצד הקב"ה במקום הקודש והחפץ שלו בהעמדת המציאות של השראת השכינה, מתבטאת בשני דברים, ומתבקשת מאיתנו בשני דברים המקבילים להם. הקב"ה אומר לשלמה המלך על בית המקדש - "והיו עיני וליבי שם כל הימים" (מלכים א' ט"ז), יש כאן גילוי שזהו המקום שהקב"ה בו יתן את עיניו ואת ליבו, ומאי משמע.

כך גם מתבקשים ישראל לתת את עיניהם וליבם בשעת התפילה על מקום השכינה כדרך שנותן הקב"ה כביכול, כמובא בגמ' ביבמות (קה): - "דר' חייא ור' שמעון בר רבי הוו יתבי, פתח חד מינייהו ואמר המתפלל צריך שיתן עיניו למטה, שנאמר והיו עיני וליבי שם כל הימים, וחד אמר עיניו למעלה, שנאמר נשא לבבנו אל כפים... א"ל כך אמר אבא המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה, כדי שיתקיימו שני מקראות הללו".

יש שייכות חזקה בין העין והלב - העין רואה והלב חומד, ואיתא בירושלמי (ברכות א') "א"ר לוי ליבא ועינא תרין סרסורין דחטא דכתיב 'תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה' אמר הקדוש ברוך הוא אי יהבת לי לבך ועיניך אנא ידע דאת לי" מצופה מאיתנו לקחת את שני הכוחות הללו - העיניים שמשקיפות ורואות את חיצוניות הדברים, והלב הפנימי ולכוון אותם למקום הנכון.

שייכות המקדש אל העין

מצינו את שייכותו של מקום המקדש אל העין במקומות רבים. בפעם הראשונה בה מופיע הר המוריה בתורה בעקידת יצחק הוא מוגדר בשם כפול בדומה למה שמעמידה הגמ' זה לעומת זה - "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יִרְאָה אשר יאמר היום בהר ה' יִרְאָה" (בראשית כ"ב). זהו המקום שהקב"ה רואה ובו באים ישראל להיראות לפניו. יסוד הראיה מלווה את מציאות מקום הקודש - "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה'", ראייה זו היא התפקיד של מצות עליה לרגל וכעין זה דרשו בגמ' "כדרך שבא לראות כך בא ליראות" (תגינה ב.).

השתוקקות העין נזכרת פעמים רבות - "ותחזינה עינינו

בשובך לציון ברחמים", "חזה ציון קרית מועדינו, עיניך תראינה ירושלים נוה שאנן" (ישעיה לג ב), וכן אית' בגמ' בב"ב (ד.) שביהמ"ק נקרא "מחמד עיניכם", הוא המקום שנחשב עינו של עולם ועינים של ישראל מסתכלת כל הזמן לראות את מקום הקודש. ועוד דרשו חז"ל "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה והוא יכוננה עליון, א"ר מיישא בר בריה דר' יהושע בן לוי אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה" (כתובות עה.). כוחו של מקום המקדש הוא בעיניים וכל מציאות ארץ ישראל משתתפת בענין הראיה, הראייה של המקום היא שנמנעה בחטא המרגלים (שהוא הפותח את פורענויות תשעה באב) - "וכל מנאצי לא יראה", יש שיראו ויש שלא יזכו לראותה. אף משה רבינו בקש על ראיית ארץ ישראל "אעברה נא ואראה את הארץ הטובה הזאת ההר הטוב הזה והלבנון". כך נראה לפרש את מה שאמרו בספרי (ראה פ') "מעשה ברבי יהודה בן בתירה ורבי מתיא בן חרש ורבי חנניה בן אחי רבי יהושע ורבי יונתן, שהיו יוצאים חוצה לארץ והגיעו לפלטום וזכרו את ארץ ישראל זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם וקראו את המקרא הזה 'וירשתם אותה וישבתם בה ושמרתם לעשות את כל החקים האלה' אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה", הראיה היא המצופה בהתייחסות ישראל לארץ ישראל ולמקום המקדש. ועוד מצינו בדרך ארץ זוטא (פ"ז הל' לח) שמדמה את צורת המקום לעין - "אבא חנן אומר משום שמואל הקטן העולם הזה דומה לגלגל עינו של אדם, לבן שבו, זה ים אוקיינוס, שמקיף את כל העולם כולו, שחור שבו, זה ישוב, קמט שבו, זה ירושלים, פרוץ שבקמט, זה בית המקדש, שיבנה במהרה בימינו". הציפיה של ישראל היא "מתי אבוא ואראה פני אלוקים" לעומת "עיני וליבי כל הימים".

ההכרעה בגמ' שם שבתפילה צריך שיהיה ליבו למטה ופירש"י "כלפי ארץ ישראל משום שדכינה התם קיימא וכו'", והכוונה בזה כמו שאמרו בב"ר (ב"ר יג ב) "כל תפילתן של ישראל אינו אלא על בית המקדש, מרי יתבני בית מקדשא, מרי מתי יתבני בית מקדשא", ולכן יש ליתן את הלב למטה אל בית המקדש, ומכאן זה תבוא הישועה לשכינה שבארץ.

כח השמיעה מיוחד לגלות - והציפיה לראיה

אמנם, כוח החיות של הקדושה בזמני החורבן והגלות בעת הריחוק כשאין ראייה, נמצא דווקא בחוש השמיעה וההבנה, כמשמעות הכתוב "שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד" שעניינו קבלת והבנת הדברים, ושייך לדיבור והסברת הדברים. אולם חוש הראיה עניינו שונה שהוא מחבר את בני האדם אל המציאות. מצד אחד חוש הראיה הוא חיצוני והתורה מזהירה עליו "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", ומצד שני התפיסה באמצעותו מהירה מאד וחזקה הרבה יותר כמו שאומרת הגמ' "לא תהא שמיעה גדולה מראיה" (ר"ה כה:). הראיה היא החיבור הבהיר של האדם אל הדבר שאינו עובר דרך הכלים האיטיים של המחשבה שצריכה לתרגם את

קליטת הדברים בצורה נכונה (וכולי האי ואולי) בדרכי הדעת והסכמת הרצונות, אלא עובר בדרך הטבעית הפשוטה ועם שהעין רואה תיכף הלב חומד.

כאשר חיצוניות העולם נמצאת במשבר, נגלה לעיניים העוול שבעולם ונראה כאילו ישנה מציאות אחרת. דבר זה מחשיך את העיניים, כמו שאומר הנביא חבקוק על מצב כזה - "טהור עינים מראות רע, והביט אל עמל לא תוכל, למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו" (א יג), או לעיניים שכך רואות. רמח"ל (דרושי כולך יפה רעיית) דורש את הפסוק "ראיתי עבדים על סוסים ושרים הולכים כעבדים על הארץ" (קהלת ט ז) וז"ל "לפיכך, 'ראיתי עבדים' וגו', יש עבדים לא נאמר, אלא 'ראיתי', שהרי כל מה שהקב"ה עושה רע לצדיקים אינו אלא לפנים, ונראה שהעבדים עומדים על מרכבותיהם לשלוט בעולם, והשרים בלא מרכבתן ושמשים וכו'".

כלל ישראל אומרים "במחשכים הושיבני כמתי עולם", כמו שהמתים מסתלקים והולכים, כך אומר ירמיה שהחיים האמיתיים אינם נראים מחמת החושך. כל שכן אם לא רואים כלל שיש חושך עליהם אומר הנביא ישעיה (ה כ) "הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע שמים חושך לאור ואור לחושך שמים מר למתוק ומתוק למר", להם נתעוותה הראיה לגמרי.

הצורך בתיקון הנגלה לעיניים

הרמב"ן מפרש שכאשר הקב"ה מצוה את משה רבינו לנקום נקמת בני ישראל מאת המדינים, אומר לו "אחר תיאסף אל עמיך", והכוונה בזה שחלק לו כבוד שיראה וישמח צדיק כי חזה נקם. דאחר שראה את הפגיעה שפגעו בני מדין בבני ישראל בפעור, יזכה לראות בנקמתם. והבין כפשוטו שכאשר רואים את העוול ואת העמל ותופסים מציאות מעוותת בבלע רשע צדיק ממנו - "ותעשי הרעות ותוכל" - (כגון שהרשע הוציא את הצדיק נקי מנכסיו ואח"כ כשבא הצדיק וקובל בפניו הוא מפילו ומכהו) לא מועיל תיקון מכאן ולהבא לפגיעה זו כיון שהעיוות נשאר. כך נהגו לעשות הרשעים עם ילדי טהרן שהיו מראים להם שחוטאים ואינם נפגעים משמיא, והקלקול שחודר בראיה זו אינו סר אלא בעקירה של נקמה, שמחזירה את האדם לראיה נכונה שמצב הקלקול הוא מצב בלתי אפשרי. דאע"פ שהיתה מציאות לא נכונה לפי שעה, אין זו אלא פעולה זמנית שהביאה אותו לכילין חרוץ יותר וחמור יותר. לכן הנקמה צריכה להיות אלוקית ומושלמת, דלבני אדם קשה מאד לערוך פגיעה שתהיה מושלמת ושתהיה מכוונת רק להחזיר את המצב לקדמותו ולא משפיעה רק מכאן ולהבא.

כך אחז"ל "ואמר רבי יוחנן אוי להם לאומות העולם שאין להם תקנה, שנאמר תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת האבנים ברזל. תחת רבי עקיבא וחביריו מאי מביאין, ועליהם הוא אומר ונקיתי דמם לא נקיתי" (ר"ה כג), הגלות מעמידה בפנינו מציאויות שהורסות

את החיים ומשנות את המושגים, וצריך למצוא מקום שמתקן את המציאות הנראית שבו אפשר לראות את המציאות הנכונה. לא די בכך שניתן להשיג במחשבה ובדעת את המושגים הנכונים אלא צריך מקום שאפשר לראות את מושגי קרבת ה' בתוך המציאות, הוא המקום שעליו נאמר "למען תלמד ליראה את ה' כל הימים" - "עיניך תראינה ירושלים נוה שאנן". לכן, הציפיה שלנו היא לראות בעינים "כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון", וכמו שאומרים בתפילת נשמת בנוסח ספרד "וכל עין לך תצפה".

מכאן נבוא לבאר את ענין השתוקקות הלב, ושייכותו אל המקדש.

ההשתוקקות אל אלוקינו שבארץ - למקום המקדש

רהיטת המחשבה תופסת שההשתוקקות והציפיה שלנו לקרבת ה' מכוונות לה' אלוקי השמים, אך אם נעקוב אחר כל פסוקי הגעגועים לקרבתו של הקב"ה, ובעיקר אחר רבם של כל המשתוקקים בכתבי הקודש הוא דוד המלך שמתשוקתו נגזרו כל שירי הדביקות ושירי בקשת קרבת ה' המצויים בידינו, נראה שכולם חלים ומכוונים לאבינו שבארץ, וכולם פונים ומתייחסים אליו באופן הזה. ונביא כמה דוגמאות לזה.

במזמור מב שבתהילים נאמר - "כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלוקים" - דוד המלך מתאר השתוקקות עצומה כמו צימאון למים, ומפרש להיכן אותה השתוקקות פונה "צמאה נפשי לאלוקים לקל חי, מתי אבוא ואראה פני אלוקים". הייחול והציפיה הם לאותה ראייה של פני אלוקים כאן בארץ כמו שממשיך ואומר "כי אעבור בסך אדדם עד בית אלוקים בקול רינה ותודה המון חוגג".

וכן במזמור פד - "מה ידידות משכנותיך ה' צב-אות. נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' ליבי ובשרי ירגנו אל קל חי. גם ציפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרוחיה את מזבחחותיך ה' צב-אות מלכי ואלוקי", כיסופי הנפש לקרבת ה' הם לאותה קרבה של 'משכנותיך' במקום הקודש.

מזמור סג נאמר ע"י דוד המלך כשגורש ע"י אבשלום בנו, והוא בעיצומה של טרגדיה נוראה שבנו מורד בו והוא מצוי בסכנת חיים מפני בנו. הוא נאלץ לברוח מירושלים בצורה פחותה מאד ואף צידה לא היתה לו, הוא עולה במעלה הזיתים בחוסר כל. ועם כל זה הוא אומר "אלוקים א-לי אתה אשחרך, צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים" - הוא מצוי בארץ צמאה בלי מים, ובכל אופן צמאונו מכוון להקב"ה, ומתגבר כעת במיוחד - "כן בקודש חזיתך לראות עוזך וכבודך". ומפורש שם שההתגלות של הקב"ה באותה שעה היתה על הארון, ואליו ציפייתו של דוד המלך "לראות עוזך וכבודך".

וכן בדברי רבי יהודה הלוי שחי בלי בית המקדש ובלי ארון הברית, ואעפ"כ מתגעגע ואומר "מי יתנני משוטט במקומות

אשר נגלו אלוקים לחוֹזֵק וצִירִיךְ. מי יעשה לי כנפים וארחיק נדוד, אניד לבתרי לבבי בין בתרייך" - אעטוף את ליבי אל מקום החורבן, וכן "ליבי לבית קל ולפני קל מאד יהמה".

שייכות המקדש אל הלב

הגר"א בשה"ש אומר שמקום המקדש נבנה מכח ליבם של כל ישראל, בהתאחדות לבבות כולם אל מקום אחד שהוא ליבם של ישראל - מחמד עיניכם וכך שורה השכינה. הראשונים שואלים למה לא נזכר בתורה שכר הנשמות היינו שכר העולם הבא, ובאה ע"ז תשובת הגר"א (פירוש לשה"ש א א) ז"ל "ובזה מתורץ ג"כ מה שהקשו כל הקדמונים, מה שלא נאמר בתורה שכר עולם הבא, כי עיקר עוה"ב להשיב הנשמה למקורה לדבק בשכינה, ובוודאי יותר טוב מזה כשהשכינה דבוקה למטה כאשר היתה כוונת הבריאה כידוע, ושכר זה כתוב כמה פעמים בתורה עד אין מספר, 'ושכנתי בתוכם' ולא תגעל נפשי וגו'". הגר"א לא מבטל את משאחז"ל "שכר מצוה בהאי עלמא ליכא", אלא אומר שאמנם איננו מכירים את הגוף שלאחר התחיה אבל המושג האמיתי של העולם הבא וכל המושגים שעתידים להתחדש אחר התחיה הם לפי מה שהתורה מעידה - ירושלים ובית המקדש דלעתיד לבוא. מושגי חיי הנשמה וגוף יחד המושלמים שאנו תופסים כמו שמופיעים כאן בעולם הזה, נותנים לנו תפיסה נכונה במושגי עולם הבא ואליהם מופנית ההשתוקקות לקרבת ה' השלימה.

ברצון הלב תלויה הגאולה

ברצון הלב והשתוקקותו תלויה גאולתם של ישראל כמו שאומר רבי יהודה הלוי בסוף הכוזרי (מאמר ה כז) וז"ל "ובהערת בני אדם והתעוררותם אל אהבת המקום ההוא הקדוש ינחץ הענין המיוחל, שכר גדול וגמול רב, כמו שנאמר אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד, כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו" - ביאת הגאולה הינה לא רק ב'עת לחננה' אלא גם ע"י 'רצו עבדיך את אבניה' - "רוצה לומר כי ירושלים אמנם תבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיחוננו אבניה ועפרה".

ישנו דבר שמקשה בעצם על הגאולה, ובפרט בזמנינו. הגאולה צריכה להגיע כישועה לבני האדם ולא כמעלה ותוספת ללפת את החיים. "על זה היה דוה ליבנו על אלה חשכו עינינו" על אלו שליבם דוה ועיניהם חשכות על מקום הקודש, שמבינים שעל המקדש עומד ציר החיים שלהם, ולא נוח להם במצב הנוכחי. איננו זקוקים רק לזכויות נוספות אלא להכין את הכלי מצידנו לקבל את הגאולה. בקשת הגילוי החיצוני שיראה לעינינו וחמדת הלב והתשוקה לקרבתו של הקב"ה שגדולה יותר, הם המבוקשים מאיתנו במיוחד שאיננו חיים בתוך חיסרון גשמי כבדורות קודמים.

הגר"א מתאר איך תיראה הגאולה (פ"י שה"ש ז א) שיתקבצו ישראל מד' כנפות הארץ מסביב למקום המקדש ונרמז בד' פעמים "שובי" שנאמרו שם, וישאגו "שובי שובי השולמית,

שובי שובי ונחזה בך". כך גם דוד המלך הוא שקיים את התביעה של חגי הנביא ואע"פ שלא יכול היה לבנות את ביהמ"ק הוא חיכה וציפה לו - "אם אבוא באוהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי. אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה. עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב", הוא ראה את המקדש כמקום מנוחתו - "זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אייותיה". זהו הבסיס של הבנין. וכן אומר אסף במזמור עג שרואה את הקלקולים הקיימים "שלום רשעים אראה", שכל זה "עד אבוא אל מקדשי א-ל אבינה לאחריתם".

כשם שעל המשכן הקפיד הקב"ה ואמר שיבוא רק מנדיבות לבם של ישראל כך יבנה ביהמ"ק דווקא מנדיבות לבם ורצונם של ישראל. וכן בספר דברי הימים שם מופיעה ההכשרה וההכנה של דוד ושלמה לבנין בית המקדש, אומר דוד לשלמה "ואתה שלמה בני דע את אלוקי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין" (דהי"א כח ט), וכך גם מתפלל דוד המלך במעמד הגדול ואומר "ה' אלוקי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך" (שם כט יח), הוא מבקש שהקב"ה ישמור את אותו יצר מחשבות לבב עמך שבזה ביהמ"ק יוכל להיבנות.

מהיכן למד דוד זה, כתוב במדרש (שוח"ט יז) "תני ר' שמעון בן יוחי משל לאחד שהיה מכה את בנו, ולא היה יודע הבן על מה הוא מוכה, לאחר שהכהו אמר לו לך ועשה דבר פלוני שצויתך היום כמה ימים ולא השגחת בי, כך כל אותן אלפים שנפלו במלחמה בימי דוד, לא נפלו אלא על שלא תבעו בנין בית המקדש, והלא דברים קל וחומר, ומה אם אלו שלא היה בית המקדש ביניהם, ולא נחרב בימיהם, נעשה להם כך, ונענשו על שלא תבעו אותו, אנו שחרב בימינו, ואין אנו מתאבלים עליו, ולא נבקש עליו רחמים על אחת כמה וכמה".

ובספר חרדים (מצוות התלויות בארץ פ"ב) כתב "וצריך כל איש ישראל לחבב את א"י ולבוא אליה מאפסי ארץ בתשוקה גדולה כבן אל חיק אמו, כי תחלת עונינו שנקבעה לנו בכיה לדורות יען מאסנו בה שנאמר 'וימאסו בארץ חמדה', ובפדין נפשנו מהרה יהיה כתיב 'כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו', ושם נאמר 'אתה תקום תרחם ציון', ולפיכך היו האמוראים מנשקים עפרותיה ואבניה בבואם אליה ומה טוב ומה נעים לשיר שיר ידידות אשר יסד ר' יהודה הלוי עליה באהבה רבה".

והלוואי ונזכה להשתוקקות העצומה כמו שהיו החכמים מנשקים עפרה ואבניה, ואין הכוונה לרעיון ולמחשבה או להשגה עיונית חדשה אלא כל עשר קדושותיה של ירושלים בהשכנת השכינה בארץ חסרות לבסיס הקיום שלנו. לפי כח ההשתוקקות של ישראל וההבנה של הפסד כל המציאות וחורבנה בהסתלקות השכינה מן העולם, ולפי העמדת המציאות והחיים בהשבת השכינה לציון, כך נזכה לקיום "אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד".

קנאתי לירושלים ולציון קנאה גדולה - חמשה דברים שאירעו בי"ז בתמוז כנגד חמשה שבתשעה באב

נעמוד על שתי הבחנות בעבודתם של ישראל בימי בין המצרים - ימי האבילות על חורבן ביהמ"ק חורבן ירושלים וגלותם של ישראל, שיש בהם פן נוסף בעבודתנו - ענין הקנאה לגאולה וענין חמשת הדברים השורשיים של החטאים שהביאו לגלות.

הגאולה העתידה תבוא בקנאה

אין ספק שההתאבלות לאורך ימים ושנים ארוכות, צריכה לעורר בנו מידה עליונה של קנאה. הנביא זכריה (א יז-יח) מתנבא על הגאולה העתידה ואומר - "קנאתי לירושלים ולציון קנאה גדולה. וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים, אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. לכן כה אמר ה' שבתי לירושלים ברחמים, ביתי יבנה בה נאם ה' צבאות וקו ינטה על ירושלים". יש בדברי הנביא חידוש בענין הגאולה שהיא צריכה לבוא מתוך קנאה, וכך נאמר גם בספר יואל (ה יב) "ויקנא ה' לארצו ויחמול על עמו" - החמלה על עם ישראל מגיעה מתוך הקנאה. ואף בסיום הקינות (ליל ט' באב) מתחננים בלשון הזה - "תקנא לציון קנאה גדולה, ותאיר לרבתי עם מאור נגהך".

קנאה - הכאב מול ראיית החיסרון

פשוטה של מידת הקנאה יש ללמוד מקנאותו של פנחס קנא שקנא קנאת ה'. הקנאה היא התגובה הטבעית של אדם שאינו יכול לסבול חיסרון. יש הרבה חסרונות לאדם והוא יכול לחיות עמם בשלוה ובנחת, ע"י שהוא מתעלם מהם. אולם כאשר מובלט החיסרון, ולמשל כשאדם רואה את השלימות אצל הזולת, וחסרונותיו שלו נחשפים כפגם שא"א לחיות איתו, מתעוררת בקרבו אש הקנאה וע"ז נאמר "כי עזה כמות אהבה קשה כשאל קנאה" (שה"ש ח ו). ואע"פ שאין עינו צרה בהצלחתו של חברו, בכל אופן היתרון של חברו מקרין על חסרוננו שלו. זהו כלל שקיים במציאות לכל אדם אף אם אינו בעל מידות רעות, שכאשר עומד ורואה את מעלתו של האחר, בולט לנגד עיניו החיסרון שלו, ולכן אמרו חכמים שאסור לעמוד ליד שדה חברו כשעומדת בקמותיה שלא ינזק מעין הרע (ב"ב ב). אדם רואה את מעלתו של רעהו כ"לבן על גבי שחור" - על גבי חסרונותיו.

נמחיש את הדברים - פעם נשאלתי ע"י אדם מדוע אשתו מתלוננת שהוא המושלם ורק לה יש חסרונות, ואינו מבין הרי הוא מודה בחסרונותיו. וענית לו שדווקא מתוך שהוא מקבל את החסרונות של עצמו ואינו נבהל וכואב עליהם, בתחושה שהוא לא בסדר, לכן נראה לרעייתו שהוא כמושלם. מי שמקבל את החיסרון ואינו מוכן לקבל את הזעזוע והפירכה שהחיסרון טומן בחובו, זאת דרך להתמודד עם חיסרון בכך שמתעלמים ממנו. הקנאה נמצאת במקום שסובלים מהחיסרון, וא"א לסבול אותו.

בקנאו את קנאתי

כמו הקנאה שמקנא אדם על עצמו כשנחשף לחיסרון עצמי שלו, כך תיתכן גם קנאה כלפי חיסרון של האחר. פנחס ראה מציאות בלתי אפשרית עבורו - "כי חילל יהודה קדוש ה' אשר אהב ובעל

בת אל נכר" (מלאכי ב יא), והוא מקנא על חילול שמו של הקב"ה בעולם. על העוול שבחילול הזה נאמרה הלכה למשה מסיני "הבועל ארמית קנאין פוגעין בו" (סנהדרין פא:), ישנם אנשים כשרים שאינם יכולים לשאת את המציאות של חילול השם שנוצרת ע"י בועל בת אל נכר, והם פועלים להפסיק ולהפיקע את אותו חילול השם הנורא. אלו הקנאים שפוגעים במחלל את השם ומשיבים את החמה מעל בני ישראל¹.

כך נאמר גם בתהילים (עג), אסף רואה את הצלחת הרשעים ואומר "כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה... הנה אלה רשעים ושלוו עולם השגו חיל", וקנאה זו אוכלת אותו ושורפת את ליבו "כי יתחמץ לבבי וכליותי אשתונן". אסף אומר שאינו יכול לסבול את הצלחת הרעה, ואינו מסוגל לשאת את מצב החיסרון. זאת הקנאה המתעוררת מול גילוי החיסרון הקיים בעולם.

החידוש המודגש בדברי הנביאים בענין הגאולה, שאין אפשרות שהגאולה והישועה יבואו אלא במידת הקנאה. עלינו לאחוז במידת הקנאה העליונה, שאינה כלפי גירעון במותרות או במעלות ובתוספות, אלא כלפי המציאות הנוכחית. יש להגיע למצב שבו אין אפשרות לקבל את העיוות שאנו רואים במהלך החיים בהם הסדרים האלוקיים אינם עומדים במקומם.

מסופר על אדם שעמד והציע לפני הגר"ח מוואלוז'ין זצ"ל פירוש על הפייט שבסליחות "בראותי כל עיר על תילה בנויה ועיר האלוקים מושפלת עד שאול תחתיה", - עיר' מלשון התעוררות, דהיינו שכל ההתעוררויות לדברים בטלים והבלי עולם קיימות על תילן, ועיר האלוקים - ההתעוררות להקב"ה מושפלת עד שאול תחתיה. הגר"ח לא הגיב, אך למחרת החל הגר"ח לספר לאותו אדם את פרטי בנייניהם של העיר פטרבורג ושל לונדון ולא הבין על מה הגר"ח מדבר. אמר לו הגר"ח אין צורך לסלף את המשמעות הפשוטה של הפייט - 'כל עיר על תילה בנויה' הוא דבר מציאותי בעולם שכואב ואוכל את ליבו של בעל הסליחות וכך ראוי שיגע ויכאב לכל ישראל.

עבודת ימי בין המצרים

לכן החזרה לעניני האבילות עם תחילתם של ימי בין המצרים (ונקוה שלא נגיע לסופם באותו אופן) צריכה לבוא באופן זה של התעוררות הקנאה, הכניסה של עם ישראל לעבודת הימים היא כשמעמידים את עצמם בקנאה הזאת שאינם מוכנים לקבל את המצב הנוכחי ומרגישים בנפשם את ההכרח לשינוי. יש ניהוג מיוחד לימים האלו שהוזכר בפוסקים (משנ"ב תקנא ס"ק קג) בשם כוונת האר"י להתאבל בימים הללו אחר חצי היום ולבכות כמו חצי שעה, ויש שהתקינו לומר אז תיקון חצות וסליחות מיוחדות לבין המצרים. נמסר שבעירות ליטא לא אישתמיט אף ביהמ"ד של חייטים שלא אמרו בו תיקון חצות ביום, וכן בירושלים נהגו כן. אלא שיש שיאמרו שאין בהם כוח להכניס עצמם למיני צער ונאחזים רק בניהוגים ההלכתיים של הימים הללו, אבל יש לידע שיש פרי גדול בכך שכלל ישראל שבים מידי שנה ומתעוררים בקנאה

¹ ז"ל רש"י שם "קנאין פוגעין בו - בני אדם כשרין המתקנאין קנאתו של מקום פוגעין בו בשעה שרואין את המעשה וכו'".

הגדולה, כלל ישראל לא מתרגלים, ולא מוכנים לקבל את המציאות הלא נכונה, וזה מעורר קנאה מצידו של הקב"ה.

המציאות מעותדת לרצונו של הקב"ה ומכוחו של הרצון הזה באה הקנאה מצידו של הקב"ה, אך התפקיד שלנו הוא שתהיה המציאות גם כרצון יראיו. כמו נוסח התפילה שאומרים לפני קריה"ת בשבת קודש - "על הכל יתגדל ויתקדש וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. בעולמות שברא העולם הזה והעולם הבא. (שלימות הגילוי בעולם הזה וממנו גם לעולם הבא) כרצונו וכרצון יראיו וכרצון כל בית ישראל" - רצונו של הקב"ה הוא ש"יתגדל ויתקדש שמיא רבא, בעלמא די ברא כרעותיה" - כרצונו, ועלינו לעשות רצונו ולגלות גם את רצון בית ישראל. יש לישראל את הכוח ואת היכולת לעורר את הרצון מצידם וזה מעורר את הקנאה מצידו של הקב"ה. כעת העולם אינו מתנהל כרצונו ולא כרצון יראיו, ועל זאת קנאתו, וממנה מתעוררת גם קנאת ה'. הנוסח בתיקון חצות - "הבט משמים וראה מזבול קדשך ותפארתך איה קנאתך וגבורתך, המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו" - כשם שישראל עומדים בהזדהות ובסבל הזה שאינם יכולים לשאת את הירידה והריחוק שנמשכים עוד ועוד, החיים מתעוותים והדורות יורדים. מגיעים נסיונות חדשים ובכל פעם אומרים 'זהו הניסיון האחרון' ואיננו מסכימים עם ההמשכיות הזאת, כך באותה מידה הקב"ה מעורר את קנאתו.

קנאות כפולה זו תובעת הן את כבוד האב והן את כבוד הבן. מצינו בכל מקום את הכפל הזה - "מאי מפני גוה, אמר רב שמואל בר יצחק מפני גאוותן של ישראל שניטלה מהם ונתנה לנכרים. רבי שמואל בר נחמני אמר מפני גאוותה של מלכות שמים" (חגיגה ה:), וכן בהמשך שם "ודמוע תדמע ותרד עיני דמעא כי נשבה עדר ה', אמר רבי אלעזר שלש דמעות הללו למה, אחת על מקדש ראשון, ואחת על מקדש שני, ואחת על ישראל שגלו ממקומן". המשמעות של הקנאה היא הדרגה של האיכפתיות כלפי חיסרון הכבוד. כאשר דוד המלך זכה בבנין ביהמ"ק, אמר "שיר המעלות זכור ה' לדוד את כל ענותו. אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב. אם אבוא באוהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי. אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה. עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב" (תהילים קלב), דוד זכה לפי מידת הרצון והאכפתיות לבית המקדש.

הזמן של בין המצרים מסוגל לפתח את הקנאה, להעמיק ולקנות דרגה של אכפתיות וקנאה על החיסרון, איך שמים לב אל נכון על הקנאה לציון וירושלים שאליה מתייחסת הגאולה העתידה כמו שהוזכר.

השינוי בדורינו לעומת דורות קודמים

אכן יש בקנאה זו רגישות מסוימת שעוררו עליה בדורות האחרונים הרבה מרבתינו, וצריך להבין נכון את ענין בין המצרים וכך לתפוס את אותה רגישות במקומה.

דרכם וטבעם של הרבה אנשים להתעורר אל הקנאה למצבם של ישראל, מתוך הצרות והפורענויות שעברו על עם ישראל כל ימות הגלות, ובזיכרון רעותיהם של הגוים שהציקו להם והקיפו אותם, כמו שאמר הנביא זכריה. ממילא כאשר מבחינת התדמית של המצב, נראה שנהיה יותר טוב, נוצר טשטוש. יש שחשבו שהקב"ה מגשים את המשאלות שלנו, התקרבו לארץ הקודש ונבנתה כאן סדר של מלכות יהודית שנותנת לנו ישוב בארץ. ומחמת אותה תפיסה יש מהמדברים שתקפו מאד מהרבה צדדים את האשליה של הגאולה בארגון החיים הארצי בארץ הקודש כדוגמת הגויים.

ביארו בקו ברור שלא זו גאולתם של ישראל, לא למצבינו הנוכחי שאפו כל הדורות ולא לכזאת גאולה ציפו והתפללו. מסופר שהיה יהודי שאמר תיקון חצות במשך שנים ופסק מלומר עם הקמת המדינה, ומרן הגרי"ז זצ"ל התבטא בחריפות עליו ואמר שכעת התברר שכל השנים אמר תיקון חצות כדי שאותו רשע יהיה ראש ממשלה...

אכן, מעולם לא עלה על דעת אחד מרבתינו שנהיה נפסדים בדבר הזה שנחשוב שכל המושגים של תפיסת הגאולה הם רק בדרגות רוחניות בלי שינוי במצב הגשמי. כאשר הציפיה נשארה רק רוחנית נעשה איזושהו משבר בינינו לבין הדורות הקדמונים. אצלם השאיפה והקנאה לגאולה היתה משותפת לגשמיות ורוחניות יחד, ואילו אצלנו נותרה השאיפה הרוחנית לבדה, והזעזוע בענין הזה מאד מפריע. יש שניסו לפתור את הסתירה ע"י הסברה נרחבת עד כמה המצב גרוע מבחינת החיים הארציים כאן, שבאמת אנו מצויים במצב מסוכן מצד האויבים שמקיפים אותנו, אבל כל זה עדיין לא משכנע, דהגם שהחיים בארץ מסוכנים מאד, עם זאת הקב"ה מראה ישועות גדולות ומקיפות, והניסים של הקיום של כלל ישראל גדולים עד מאד, ואדרבה, אנשים התרגלו שהקב"ה שומר עלינו בכל עת.

אך באמת אם נתבונן על מצבינו כהיום, נראה שהביאו אותנו לכאן וקוראים לנו להתקדם בסדר השראת השכינה בישראל. אנו עומדים בבחינת "באו בנים עד משבר וכח אין ללידה" (מלכים ב' יא), ואבוי אם לא נשתתף בהשלמת המהלך הזה. הצורה הנכונה לראות את המציאות הינה שאנו בעיצומו של תהליך כמו שאומר הקב"ה לישראל - "האני אשביר ולא אוליד" (ישעיה סו ט) הקב"ה מוביל את עם ישראל לקראת משהו. אנו צריכים להבין שהשינוי שעובר על עם ישראל מתלא תלי וקאי בסדר גאולת האמת מהשקר בעולם. במצבינו היום אנו כבר מנוסים ואמורים לדעת לתת את התשובה, ובשל כך מצופה מאיתנו הרבה יותר מכל הדורות הקודמים שנצליח להבין שאנו לקראת משהו, ואילו אנו מפטירים כדאשתקד ולא עומדים על התפקיד המיוחד של הדור האחרון קודם הגאולה. אע"פ שיש אפשרות שהגאולה תבוא בעיתה אפילו בלא זכו, אך גם בזה יש חומרה גדולה על ישראל, האיך הם משתלבים בתוך המהלך הזה, בכלל הביטויים של הגאולה שנאמרו בספר דניאל.

בענין זה נתפרסם מכתב של הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל בו הוא מקדים להסביר מפני מה חיבר את מאמר 'עיקבתא דמשיחא'. המכתב נשלח אל אדם גדול שהפנה אל ר' אלחנן בקשה להפיץ בכלל ישראל שאנו נמצאים בעיקבתא דמשיחא בכדי שיוכלו לערוך את עצמם לעמוד לפני ה' כמו שהנביא אומר "היכון לקראת אלוקיך ישראל". והשיב ר' אלחנן שבוודאי זהו המצב, אבל היה סבור שאין צורך להפיץ ולהסביר את הענין מאחר וכל ישראל יודעים ומבינים שמוטל עליהם בתקופה הרת גורל זו להכין לבבם להתמודדויות המתחדשות, אך אם כן הדבר יקח זמן לסדר מאמרים הנוגעים לתקופה ומלמדים איך להתמודד עם עיקבתא דמשיחא.

הפניה למקומות התורה

איתא בתיקו"ז (עג): "רוח אלוקים מרחפת על פני המים. מאי 'רוח' אלא בודאי בזמנא דשכינתא נחתת בגלותא, האי רוח נשיב על אינון דמתעסקי באורייתא בגין שכינתא דאשתכחת ביניהו, והאי רוח אתעביד קלא ויימא הכי - אינון דמיכין דשינתא בחוריהו, סתימין עיינין אטימין דליבא, קומו ואתערו לגבי שכינתא". רוח

ומכרוב למפתן הבית עד שעלתה למקומה (ר"ה לא). איננה. הדרגה העיקרית של השראת השכינה - "ושכנתי בתוכם" - נסתלקה עד שמה שנוותר הוא - "ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם" (יחזקאל יא טז). תשעה באב הוא הזמן של פירוק המסגרת של הבית, ההפרדות חלה בחורבנות בית ראשון ובית שני, אך בוודאי שהפירוק לא החל אז, אלא צריך להבין מהיכן החל המהלך שהביא את השבר של הגירושין, ומה שורש ההחלטה שהם מכעיסים את הקב"ה, "הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם" (דברים לב כא).

חמשה דברים כנגד חמשה

מכאן נבוא להציע כיצד חמשת הדברים שבשורשי החטאים שאירעו בי"ז בתמוז מקבילים אל החמשה דברים שאירעו בתשעה באב. כך שנינו בתענית (כו). "חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז, וחמשה בתשעה באב. בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות, ובטל התמיד, והובקעה העיר, ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל. בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר".

נשתברו הלוחות - נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ

א) הקלקול הראשון אירע בדור המדבר זמן ההתחלה של עם ישראל - נשתברו הלוחות בי"ז בתמוז וכנגד זה נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ בתשעה באב. בחטא העגל באו לערוך צורת התקשרות ויחס חדשה עם הקב"ה, של פסל ומסיכה ותמונה, שאינם לפי הדרך וסדר היחס שהקב"ה הורה להם, כ"ש שהיה בכך לתא דעבודה זרה גמורה. התוצאה הטבעית של הפעולה הזאת היא שבירת הלוחות בה איבדנו את האחיזה בתורה. בשבירת הלוחות נאבדה התורה מעם ישראל מחמת הבגידה היותר גדולה בענין התורה - "סרו מהר מן הדרך אשר ציויתם, עשו להם עגל מסיכה" (שמות לב ח). אמנם חטא זה הינו עיוות של הסרה מן הדרך אך מיד לאחריו שבו בתשובה, כתתו את העגל ושרפוהו, וניתן היה להמשיך את המסגרת וללכת לא"י לקראת התכנית והסדרים של הקב"ה אשר "יבחר לנו את נחלתנו". אולם בחטא המרגלים רצו לשוב לגמרי מאחרי השם ואמרו "נתנה ראש ונשובה מצרימה" (במדבר יד ז). כאשר ישראל רוצים לחזור למצרים, למקום של המשעבדים שלהם, ואינם רוצים את מסגרת החיים בה חיים עם הקב"ה, זהו חטא מסוג אחר לגמרי. כשישראל אינם שותפים במגמה של הקב"ה ואינם רואים את הטוב השלם שיש בהגעה לארצו של הקב"ה אליו, זאת השבירה של דור המדבר שנגזר עליהם "וכל מנאצי לא יראוה", דור המדבר נחלק מדור באי הארץ.

ומפורש ברש"י (במדבר יד לג) דחטא המרגלים ועונשם חתם וסיים את מה שהחל בחטא העגל, וז"ל "לפי שמשעשו את העגל עלתה גזירה זו במחשבה אלא שהמתין להם עד שתתמלא סאתם, וזהו שנאמר 'וביום פקדי' במרגלים, 'ופקדתי עליהם חטאתם', ואף כאן נאמר 'תשאו את עונותיכם', ולא עונתכם, שתי עונות של עגל ושל תלונה".

ב) הקלקול השני שהסתיים בתשעה באב בחורבן שני המקדשות, החל בי"ז בתמוז בעקירת השראת השכינה בבית המקדש כשהעמד צלם בהיכל ובטל התמיד.

יש מחלוקת בירושלמי (הובא בגב"א בתענית שם) אם הכוונה לצלם שהעמיד מנשה בבית ראשון או אפוסטמוס ששרף את התורה

אלוקים היא השכינה הקדושה שהקב"ה רוצה להשכין בתוך ישראל, והיא מרחפת על פני המים - על מקומות התורה, ופונה אל תלמידי החכמים ואומרת להם - השינה עמכם, עד מתי יהיו עיניכם סתומות ולבכם אטום, קומו והתעוררו לגבי השכינה. הדרישה כלפי התעוררות העין והלב אל המקדש אליו הקב"ה מתייחס באותו האופן כלשון הפסוק "והיו עיני וליבי שם כל הימים" (מלכים א ט ג), ואומרת השכינה הקדושה לתלמידי חכמים היכן העין והלב שלכם, האם הם מתאימים אל העין והלב של הקב"ה.

וכן מביא הח"ח (במאמר ציפית לישועה פ"ג) את דברי הפסיקתא (פסיקתא רבתי לד) וז"ל "הקב"ה מתרעם על האדם כשאינו מחכה למלכותו, כדאיתא בפסיקתא שאמר הקב"ה לצדיקים לא יפה עשיתם שחיבתם לתורתו ולא חיבתם למלכותי (י"ג חיותם), הרי אפילו שמצדיקים המחבבים את התורה דורשים מהם על הציפיה לישועה. ודבר זה מקרב את הגאולה, כדאיתא בילקוט איכה (רמז תתקצז) בשעת חורבן הבית אמר יצחק אבינו לפני הקב"ה, רבש"ע שמא אין חזרה לבנים, והשיב הקב"ה אל תאמר כך, יש דור שהוא מצפה למלכותי, מיד הם נגאלים, שנאמר 'ויש תקוה לאחריתך נאום ה' ושבנו בנים לגבולם', מכל זה נראה שרצון השי"ת שנחכה למלכותו בכל עת".

כאשר נאנחים לרווחה ולא נותנים לב לכך שכל התהליכים המתרחשים והרווחה הגשמית לא נועדו להיות 'מלאכה הצריכה לגופה', אלא באו לגלות לנו היאך הדברים מתגלגלים לקראת התכלית השלימה, אין לך סתימי עינין ואטימי דליבא גדול מזה. כל החכמים שבדור האחרון התכוונו לצעוק שלא ננוח על המציאות הגשמית המרווחת ותסתפקו בה, אלא יש לצפות לתוכן האמיתי של הגאולה, שבזה הכל תלוי וחלילה להפסיד את המהלך הזה.

בין המצרים - י"ז בתמוז ותשעה באב

לכן הנקודה שישראל נקראים להתבונן בה כשאנו מצויים בין שני המצרים - המיצר הראשון י"ז בתמוז והמיצר השני תשעה באב - הינה על היחס בין החמשה דברים של יז בתמוז ובין אלו שאירעו בט באב, איך האחד גורם את השני. בשני המצרים הללו מתגלה הקשר הישיר בין המצב של התורה והעבודה של עם ישראל לבין התוצאות הקשות שיוצאות ונמשכות מסילוק השכינה בדורות הראשונים. לפי ערך הצרות של איבוד התורה והעבודה מתקדמות התוצאות אל השבירה הגמורה של הכלים. לתוצאה של חיסרון השראת השכינה בחורבן בתי המקדשות ובכל החמשה דברים שאירעו בתשעה באב, יש שורשים קדומים בחמשה דברים שאירעו בי"ז בתמוז, וננסה ללמוד ולהבין איך הם מקבילים זה לזה וכיצד הם גורמים זה לזה.

נראה להביא משל על כך והוא משלם של הנביאים. כאשר רואים בית שמתפרק, הבעל משלח את אשתו ודנה בגירושין ושילוחין, בוודאי שלא משם מתחיל הסיפור, פירוד הלבבות התחיל הרבה קודם לכן והדברים התגלגלו הרבה עד שהגיעו לשבר של הגירושין. כן פותח המדרש ריש איכה (איכה רבה פתיחא ד) "רבי אבהו פתח, 'והמה כאדם עברו ברית' והמה כאדם - זה אדם הראשון, אמר הקדוש ברוך הוא אדם הראשון הכנסתיו לגן עדן וצויתיו, ועבר על צווי, ודנתיו בגירושין ודנתיו בשילוחין, וקוננתי עליו איכה". בתשעה באב הגענו למצב של "היתה כאלמנה", הקב"ה לא דר איתנו. הגם ש"בכל מקום שגלו ישראל כביכול גלתה שכינה עמהם" (מכילתא דר"א פר' בא יד), אך אותה שכינה שעלתה מכפורת לכרוב

בבית שני הוא שהעמיד את הצלם, אך רש"י מפרש שהוא הצלם שהעמיד מנשה. בית ראשון היה שלם בהשראת השכינה ובחטאי ע"ז גרמו לסילוק השכינה כמו שאומר הקב"ה ליחזקאל (ח יג-טז) "ויאמר אלי עוד תשוב תראה תועבות גדולות אשר המה עושים. ויבא אתי אל פתח שער בית ה' אשר אל הצפונה והנה שם הנשים יושבות מבכות את התמוז... והנה פתח היכל ה' בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחיתם קדמה לשמש", עד שבא מנשה והעמיד צלם בהיכלו של הקב"ה. כאן החלה הריסת התוכן של המקדש, המקדש קיים אבל מהותו ועניינו נהרסו בי"ז בתמוז.

ג) בטל התמיד. יש כמה ביאורים אם הוא מתייחס למשנ"א בספר דניאל (יב יא) "ומעת הוסר התמיד" או כדמשמע בירושלמי שהכוונה לאותו מעשה המובא בגמ' במרובה (ב"ק פב:) שמבליט איך שנאת חנם החריבה את בית שני - "תנו רבנן כשצרו בית חשמונאי זה על זה, היה הורקנוס מבפנים ואריסטובלוס מבחוץ. ובכל יום היו משלשים להם בקופה דינרין, והיו מעלים להם תמידין. היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יוונית, אמר להם, כל זמן שעוסקין בעבודה אין נמסרים בידכם. למחר שילשלו דינרין בקופה, והעלו להם חזיר. כיון שהגיע לחצי החומה נעץ ציפרניו בחומה, ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה". מתחילה היתה הסכמה ושיתוף פעולה ביניהם שלא לבטל את קרבן התמיד, ובספרי תולדות הזמן מובא שאחר אותו מעשה של שני האחים מבית חשמונאי שנלחמו זה בזה, שלחו וקראו לשליט הרומאי להתערב מי ישלוט ביהודה. אותו שליט היה הולך לדרכו למצרים אך מחמתם הגיע לירושלים וכבשה ונלקחה המלכות מבית חשמונאי וניתנה להורדוס וכמו שהזכיר הרמב"ן (פרשת וישלח) שנפילת בית שני היה בסיבת אותם המלכים מישראל שבאו בברית עם הרומאים. אף אם הכוונה לביטול התמיד בבית ראשון, בוודאי שנכלל כאן גם השורש של חורבן בית שני שאע"פ שלא היתה בו שכינה מ"מ כוחו היה גדול בעבודת הקרבנות עד שנשבר עמוד העבודה בביטול התמיד ע"י חטא המחלוקת, והסתיים בחורבן המקדשות.

ד) טורנוסרופוס חרש את ההיכל בתשעה באב, ע"מ לבטל את מקום המקדש שלא יהיה ראוי כלל לבנין בית, ונתקיים "ציון שדה תחרש" (ירמיה כו יח). "זכור ה' לבני אדם את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה" (תהילים קלז ז). נעשה בזה סילוק המקום והאפשרות של השראת השכינה בעולם, מעתה המקום הוא 'שדה' ולא השדה של יצחק שקרא למקום המקדש 'שדה', אלא שדה אדום של "איש יודע ציד איש שדה". כנגד זה מצינו בי"ז בתמוז ששרף אפוסטמוס את התורה - ניתנה שליטה לגוים על התורה הקדושה "ידו פרש צר על כל מחמדיה" לעשות חילול הקודש ביד רמה ולשרוף את התורה, חולל המקדש מבפנים ונתערער היסוד בשריפת התורה.

ה) הדבר החמישי שאירע בי"ז בתמוז - הובקעה העיר בבית שני וכוללים את הבקעת העיר בט' בתמוז בבית ראשון, וכנגד זה נלכדה ביתר. ישובם של ישראל בארץ המשיך אחר החורבן בביתר והיתה התעוררות של תקווה בהקמת מלכותו של בר כוכבא עד שאמר עליו ר"ע "דין הוא מלכא משיחא" (ירושלמי תענית פ"ד הלכה ה), וכאשר נפלה ביתר ונלכדה ולא זכו לגאולה מחודשת, נתפזרו ישראל פיזור גדול ורחקה מהם התקווה לבנות שוב את החרבות. בחורבן ביתר נתקיים "ויטשם ה' מעל אדמתם" (דברים כז) ונשלם החורבן

בסילוק ישראל משיבתם בארץ. לפי דרכינו, חורבן ביתר בא כנגד הבקעת העיר בי"ז בתמוז. בירושלים לא אוכלים בכל הרואה אלא אוכלים לפנים מן החומה (מגילה ט:). ירושלים היא מחנה ישראל עד פתח ירושלים כדאי' בספרי (פרשת נשא א). חלות הקדושה בירושלים מתבטאת גם במסירת התורה, כדכתיב "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (ישעיה ב ג) ולכך בכל הוצאת ס"ת לא שוכחים זאת ומזכירים את הפסוק הזה, ובשבת אף מוסיפים "אב הרחמים, היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים", כיון שירושלים היא עיר הקודש של ישראל, עיר התורה והעבודה עליה נאמר "למען תלמד ליראה את ה' אלוקיך כל הימים" (דברים יד כג) ואליה מביאים את התינוקות בתחילת לימודם לכוון את ליבו לירא"ש ולימוד התורה (ב"ב כא). ובהבקעת החומות חלה פגיעה בקדושתה והסתיימה בחורבן ביתר שהוא איבוד ישיבת ישראל על אדמתם.

בענין ביתר, שמעתי מחכם אחד שהסביר מפני מה נקבע לדורות לומר בכל ברכת המזון ברכת הטוב והמיטב על שניתנו הרוגי ביתר לקבורה. המשבר הגדול של חורבן ביתר היה על כך שהארץ כבר לא קולטת אותם עד שאינם ניתנים להיקבר בה, אך כאשר ראו שהרוגי ביתר לא הסריחו וניתנו לקבורה ידעו שאע"פ שנסתלקו מעל פני האדמה אבל בתוכיות הארץ "וכפר אדמתו עמו" ראו שהקשר בינינו לבין הארץ לא נפסק לגמרי, ועדיין דעתו עלינו להחזירנו אל מקומינו האמיתי בארץ ישראל. לכן, יש בברכת הטוב והמיטב יסוד גדול כל ימות הגלות, לציפייתנו לשוב ה' את שיבת ציון ולגאולה שלימה.

סיכום הדברים

נסכם את הדברים. בבין המצרים יש לתפוס וללמוד את הדברים כפשט המשנה, חמשה דברים כנגד חמשה - לראות את הגורמים שמתחילים כבר מי"ז בתמוז. כתב הרמב"ם (פ"ה מהל' תעניות ה"א) "יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם", לא יוצאים ידי חובה בתשובת כל יחיד ויחיד אלא כל יחיד צריך לראות התשובה שלו בתוך התשובה הכללית של כל ישראל. להרמב"ם פשוט שמעשי אבותינו כמעשינו עתה, שהרי אמר רבי אלעזר "תנו עיניכם בבירה", וכל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו נחרב בימיו. בכל שנה לומדים לא רק לבכות בהתפעלות מהמציאות החיצונית של הרס הבית והחורבן בעצמו, שמבטאים את הגירושין והשילוחין, אלא לעמוד על השורשים שהחלו בי"ז בתמוז שמלמדים שאם לא עוצרים את הקלקולים ולא מתנתקים מהבגידה הראשונית, מגיעים ובאים אל ההרס והחורבן. יש לנו תפקיד לשבור את הרצף הזה ולהתעורר כבר מהמיצר הראשון, להתעורר על השורש וההתחלה שמהם הדברים הולכים ונפסדים (וביחוד יום י"ז בתמוז שאינו מיוחד לאבילות אלא לתשובה), ולהעלות את הנושא שיהיה חלק מסדר היום, כמו שנרמז במנהג שהביאו הפוסקים לומר תיקון חצות באמצע היום ולא בלילה כבשאר ימות השנה. והקב"ה יסייע בידינו כחפצו לעורר בקרבינו את הקנאה הגדולה לה' - בחינת י"ז בתמוז ולתקן את הקלקולים הרוחניים שקלקלנו, וקנאה לארצו - בחינת ט' באב על התוצאות של הדברים הללו ועל מצבם המרוחק של ישראל, ומתוך זה נזכה שהקב"ה יקנא לציון קנאה גדולה ובבין המצרים יזרח אור לישרים ויהפוך את הימים האלו לששון ולשמחה במהרה בימינו.

שייכותינו לאבילות המקדש

שהקב"ה מצפה מאיתנו יותר מכל הדורות שלפנינו, ואנחנו מחויבים לה יותר מאלו שקדמו לנו. יסוד הדברים נמצא בדברי חז"ל שמסבירים את השינוי של אבילות בני חוץ לארץ מאבילות של בני ארץ ישראל. בזוהר חדש (פתיחה לאיכה) מובא ויכוח בין בני בבל לבני ארץ ישראל ששלחו זה לזה ודנו מי הוא זה ששייך יותר לאבילות החורבן, בני בבל אומרים לבני ארעא קדישא, "לן יאות למבכי, לן יאות למעבד הספדא על חורבן בית אלהנא", ומטעימים את דבריהם שהרי הם שגורשו מהסתפח בנחלת ה' ונשתלחו מארץ ישראל לגלות בין האומות, ומוסיפים ומרחיבים בחובתם לבכות ולהתאבל על חורבן הבית. בני ארץ ישראל משיבים להם דאדרבה, אלו הקרובים למקום המקדש, הם אלו שיכולים להרגיש הרבה יותר את החיסרון של השראת השכינה. על פי זה נראה ונתבונן בסוג האבילות על החורבן שהגיע אלינו, ונשתדל לראות את הדרך הנכונה והאיך אנו מסוגלים לעמוד בדרישה זו של ההרגשה הקרובה בהרגשת האבל, בין אם יש בנו לב מרגיש בין אם אין הלב מרגיש מספיק.

הצרות והרעות היו כרוכים עם סילוק השכינה

במשך כל הדורות של הגלות, כלל ישראל הראה את כוחו באבילות על חורבן ביהמ"ק מתוך אחיזה ובסיס חזק במציאות הקשה של הגלות. הכתוב מתאר את אשר יקרה בגלות ואומר - "יחרה אפי בו ביום ההוא, ועזבתים והסתרת פני מהם והיה לאכול, ומצאוהו רעות רבות וצרות, ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלוקי בקרבי מצאוני הרעות האלה" (דברים לא יז), וכך הוה, הצורה האופיינית של הגלות היתה באופן שהצרות הרבות והרעות נכרכו יחד עם הסילוק של 'אין אלוקי בקרבי'. היה לעם ישראל גילוי בתוך המציאות האיך תולדות המעשים שלהם, העליות והמורדות, ההצלחות והכשלונות שלהם אגודים וקשורים במצבה של השכינה, עם הגלות מעל אדמתם מצאו אותם רעות רבות וצרות.

מלבד הקושי מעצם הצרות שהקיפו אותם, ישראל סובלים בגלות מכך שהם גולים מעל אדמתם וכפופים תחת שלטון זר, כמשנ"א - "ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה" (שם כט כז). הארץ שייכת למישהו אחר וצריך להסתדר עם השלטון ולהפעיל

בעת שמתחילים את סדרי הצער והאבילות שקבעו חכמים במשנה "משוכנס אב ממעטין בשמחה" (תענית כו:), וממשיכים הלך וחסור עד ליום המר יום תשעה באב שאין מר ממנו, נדבר כמה דברים פשוטים בענין האבילות.

האופנים השגורים להרגשת החורבן

יש כמה דרכים איך לעבור ולקיים את דברי הימים הללו. יש שמקפידים לקיים כדין את כל הניהוגים המתחייבים מכוח הימים הבאים עלינו, לבני אשכנז מראש חודש ולבני ספרד בשבוע שחל בו תשעה באב, שלא ללבוש בגדים מכובסים ושלא לשמוח בהם כלל ושלא לשיר אף זימרא דפומא ושאר ההנהגות המעשיות. היותר קשה לפני בני אדם הוא המעבר לאבל להתפלש באפרים בימים אלו ולהיכנס לצער קינים הגה והי, מאחר והנהגה זו נראית כדבר מלאכותי שאינו תואם את מהלך החיים הרגיל שלהם. ואף אין לב האדם נמשך להנהגות של צער להיות מעולל קרנו בעפר באבילות המקדש, וממילא אין נוהגים אלא את המחויב מדינא בדברי הפוסקים. ויש שחושבים שאבילות ישנה של ט' באב שווה לאבילות חדשה שעליה אמרו חכמים (סוכה כה:) דטירדת האבל היא טירדא דרשות שאינו חייב להצטער.

אולם יש לידע שאין זה נכון כלל, וגישה זו בטעות יסודה, שכן דרשו חכמים את הפסוק "שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה" (ישעיה סו י) ואמרו "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה" (תענית ל:). ומפורש בזה שהאבילות אינה מתחלת בניהוגים אלא ממקום אחר. וכן מצינו ששבי גולת בית ראשון שאלו את זכריה הנביא בתחילה על הזמן המיועד לבכי - "האבכה בחודש החמישי", ורק אח"כ שאלו על הניהוגים "הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים" (זכריה ג:). וננסה לעמוד על הציפיות שעלינו לצפות מעצמינו בנושא האבילות¹ על ירושלים והתקוה והציפיה לגאולה.

הקושי בזמנינו להיכנס לאבילות המקדש

נעמוד על נקודה שדברנו בעבר, אך איננו נמצאים במצב טוב יותר ועל כן ננהג כאדם לחבירו האומר נחזור על הראשונות. אין ספק שלאבילות החורבן של דורינו יש צורה מיוחדת

¹ שמעתי שנפץ בשנים האחרונות הסבר מדוע קריאת התורה בימי בין המצרים בפרשיות המועדים וכיבוש הארץ ואילו ההפטרות אינן מעניין הפרשה אלא הם תלתא דפורענותא שאינן מעניין הפרשה, ואומרים בשם השלי"ה דמתחזקים בזה שיהפכו מהרה לששון ולשמחה. ונראה שמאד מובן מפני מה מחפשים את צד הנחמה בענין אולם הנחמה היא התבוננות חדשה ששייכת למי הדברים.

שדלנות על כל צעד ושעל להפיס את דעת השליטים של אדום וישמעאל, כמו שאומרים לגר שבא להתגייר "אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים, דחופים, סחופים ומטורפין, ויסורין באין עליהם" (יבמות מז.). יש עלבון ציבורי כלפי עם ישראל, האומות מתקלסות בנו והסובבים אותנו מגלים את שנאתם במיני צורות ואין לאל ידינו להשיב לחורפינו כראוי, בבחינת "ישבע בחרפה" (איכה ג ל.). התגובה הטבעית היא "עד מתי אלוקים יחרף צר", ומתוך הצער והצרה של ישראל שהם מנוד ראש בלאומים, הם כואבים את הגלות ולפיכך הדרישה שיתאבלו על החורבן מובנת להם ומתקבלת על ליבם. ואכן, במקומות שהגלויות התנהלו באופן אחר היה נזק עצום, שע"כ מיעטו באבלות על חורבן ביהמ"ק [ויש להוסיף בדרך אגב, שהקושי של הגלות היה גורם מאחד בין היהודים שבחוץ לארץ מחמת אחוות הגורל המשותף שביניהם].

כך מתארים ישראל את הגלות בקינה החמישית שבאיכה - "זכור ה' מה היה לנו, הביטה וראה את חרפתנו", וממשיכים ומפרטים את הצרות הרבות והרעות שסבבו את ישראל בשעת החורבן - "נחלתנו נהפכה לזרים... על צוארנו נרדפנו... עבדים משלו בנו פורק אין מידם וכו'" וכן את הקורות איתם לאחר החורבן "יתומים היינו ואין אב אימותינו כאלמנות", "שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו". אך המעלה המיוחדת של ישראל, שהם יודעים להצביע על החיסרון והשורש של כל הצרות ושל השפלות והירידה שלהם ואומרים - "על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו. על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו". הם מקשרים את הצרות לסיבתם 'על כי אין אלוקי בקרבי', ומסיימים "אתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור. למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים".

פעולתה של מידת חוצפא יסגא

השינוי במציאות של בני דורינו, שהקב"ה לקח מאיתנו את החלי והמרגיש על צרות רבות ורעות. יתכן ויש שמתעוררים ע"י שמעמידים מבט מחודש על המציאות, ומנסים לראות עד כמה מצויות בזמנינו רעות רבות וכיצד מצויים אנו גם כיום תחת איומים קיומיים. אולם נראה שבדרך זו לא נוגעים בנקודה הפנימית של האבילות על המקדש, והקב"ה לא מצפה מאיתנו לתת פרשנות אחרת לחיים שלנו ולראות רק את הקושי שבהם. כל אחד מבין שאנשים מרגישים טוב עם עצמם בכללות, ואפילו אם קם שלטון רשע מיד מרעישים נגדו בקול גדול ואינם חשים צורך להתנצל כשכותבים או מתנגדים לשלטון כמו שהיה נהוג כשהיינו תחת הגויים.

הקב"ה העמיד אותנו בפני שאלה כנה ואמיתית, כיצד אנו מתמודדים כאשר הנושא הוא רק הקשר שבינינו ובינו, ועד כמה הקשר הזה תופס מקום בתוך החיים שלנו שהולכים על מסלול טבעי ברור, בו אנו רואים שכל עיר על תילה בנויה והערכים של גאוות ההצלחה של בני אדם שולטים בראש. האם הצרה הזאת שהעולם הוא לא מקום השכינה ואינו מקום מלכותו של הקב"ה כואבת לנו. החיסרון של גילוי מלכותו של הקב"ה בעולם זועק כ"כ שאפילו גוי שיש לו

הרגשת הלב כלשהי מסוגל להבין שהמצב של העולם קשה מאד מבחינת החסרונות המהותיים של המוסריות של בני האדם. השפלות שישנה בעולם צומחת ומתגדלת יותר מכל הדורות שהיו, וכל מושג נמוך שנכנס לעולם קמה איתו תנועה שעומדת ונותנת לו גיבוי, בשאלות תם מנין שאי אפשר לנהוג כך, וזאת הצורה שמתאימה להיום וכיו"ב טענות משונות שמכישות את צורת צלם אלוקים של האדם. שואלים אותנו עד כמה שייך אלינו הכאב והצער של עם ישראל על ההשפלה של צורת אדם והעדר הרוממות שנותנת השראת השכינה, ואין הכוונה רק לאלו הרחוקים אלא גם אלינו.

מתוך החוצפא יסגא של עקבתא דמשיחא יש שיטה חדשה שרווחת היום, לראות שהנקודה בה האדם נמצא היא חזות הכל, כמו שאמר דרשן אחד, שבציפיה לגאולה איננו צריכים לחשוב על דברים גדולים כמו החיסרון על בית המקדש אלא שנוכל להבין את הקושי שיש לנו ברשב"א. ולכא' בשביל האדם הזה הרשב"א שיכול לנסות להבין אותו הוא הצד הכי קרוב שלו לקב"ה, אך כיצד הוא יכול להסתדר עם מה שאינו מבין פרשיות שלמות בתורה, פרשת תרומה ותצוה ויקהל ופקודי, וכל חומש ויקרא, את רוב תורת ה' הוא לא מבין וזה לא חסר לו. בכל הדורות ידעו שאם אינם מבינים משהו יש להם בעיה, כמו שאמרו חז"ל בפסיקתא עה"פ "כי לא דבר ריק הוא מכם" - "שאם הוא ריק, אינו ריק אלא מכם שאין אתם יודעין לדרוש אותו", אבל הסגנון החוצפא יסגא מביא לחשוב שהיכן שהאדם נמצא ומה שאינו מבין - זאת התורה כולה, החיסרון הנקודתי שלו הוא החיסרון היחיד, ואינו מבין את הרוחב הגדול של התורה שנעלם מאיתנו ואת צורת החיים הנכונה והשלמה שחסרה מאיתנו. הוא לא מבין שהוא נמצא בעולם של הקב"ה שיש לו תכלית ומטרה, העולם נועד להיות מקום כבודו של הקב"ה וישראל באו למלא את התפקיד המיוחד של "עם זו יצרתי תהילתי יספרו", ואינם יכולים להסתפק רק במקום הקטן הפרטי שלהם. יש לנו להקשיב לצעקות שעולות מן הארץ על חורבן המקדש, האבילות שלנו היא על העולם שחסר את הקרבה של השראת השכינה כפי שראוי שתהיה בעולם, שאז ישפוט תבל בצדק ולאומים במישרים, ולהבין שהעולם שלנו לא מתנהל לפי המציאות האמיתית שלו. כבר כתב גוי אחד שאם הסבא שלו היה קם מקברו ורואה את אשר סביבו, היה אומר שלפי המושגים שלו, החיים כיום הם כמו בית משוגעים, והתיקון של חיסרון מלכות שמים בעולם צועק יותר מהדורות הקודמים אלא שאינו משולב עם הצרות ועם התחושה של העדר גשמי ושפלות של הכבוד העצמי שהיו מנת חלקינו בעבר.

תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת

הקב"ה פונה אלינו ומבקש לראות אם אנו מבינים ויודעים להיכן העולם צריך להגיע, ואם אנו מוכנים להיות שותפים במגמה האלוקית להשיב את השכינה לציון. האם אנו רוצים לראות עין בעין בשוב ה' את שיבת ציון, ולזכות לנבואת ישעיה "עיניך תראינה ירושלים נוה שאנן" (ישעיה לג כ.). חז"ל

אומרים (ויק"ר פר' כג יג) "ר' מנשיה בר בריה דרבי יהושע בן לוי אמר, מצינו שכל מי שרואה דבר ערוה ואינו זן עיניו ממנה זוכה להקביל פני השכינה, מאי טעמא 'ועוצם עיניו מראות ברע' מה כתיב בתריה 'מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים'".

העיניים ההולכות רק אחרי החיצוניות של הדברים, זקוקות להתבונן בתוכן האמיתי של המציאות וכך רואות את פני השכינה. ההתמודדות של בני אדם היא ע"י התעלמות שיטתית מהאמת ומהתהליכים של השינוי שהופכים את בני האדם לנבלי חרס, ומתרגלים לחיות את הרובד החיצוני של החיים ועל זה רוגזת הארץ. כך יסד שלמה המלך התעוררות כנגד הנהגת בני אדם שמתכחשים לכל התוכן העצמי המהותי של העולם כפי שברא אותו הקב"ה לתכלית "כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו" (ישעיה מג ז), ומתעלמים מהעובדה שהארץ נועדה להאיר את כבודו של הקב"ה ["תאיר ארץ בכבודך, נגילה ונשמחה בך"]. ואלו הדברים שנאמרו במשלי (ל כא-כג) - "תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת", הארץ היא הבריאה הגשמית של העולם הזה והיא רוגזת ואומרת - "תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם. תחת שנואה כי תבעל ושפחה כי תירש גבירתה". הגר"א מבאר שיש בזה שני ענינים ששייכים לאיש ושנים ששייכים לאישה, ויש להקשיב לרוגז שרוגזת הארץ ולהשתתף בזעזוע שלה על המסילות העקומות והמעוקשות שסוללים עליה בני האדם.

תחת עבד כי ימלוך

הרוגז הראשון של הארץ הוא "תחת עבד כי ימלוך" - לאדם יש תפקיד להיות כובש את הארץ והוא זה שצריך להעמיד סדרי מלכות, כללים וציביליזציה בעולם, הוא יוצר את המושגים התרבותיים והמרכז החברתי שלפיהם החיים זורמים והולכים. לכן אומר משה רבינו לבני גד ובני ראובן, שאין הוא תובע מהם רק לתמוך ולסייע ביד בני ישראל ושלא להניא את לבבם מן המלחמה, אלא הם מחויבים להיות שותפים במלחמה בא"י כמשנ"א - "ועבר לכם כל חלוק את הירדן לפני ה' עד הורישו את אויביו מפניו. ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשובו והייתם נקיים מה' ומישראל" (במדבר לב כא-כב). המלחמה עם כנען היא עם האויבים של הקב"ה, הם הכנענים החיים בא"י שעל אביהם נאמר 'עבד עבדים יהיה לאחיו', ואיתא באדרת אליהו (דברים לב ח) דמאי דכתיב "יצב גבולות עמים למספר בני ישראל" קאי על הארץ שנתחלקה בתחילה ל"ב בני כנען ונלקחה מהם ל"ב שבטים, והטעם לזה מאחר ומהותם של ישראל הפוך בתכלית מענינם של עבדים ארורים אלו. "כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב" (הושע יב ח) ובניו מעמידים סדרי חיים הפוכים מרצונו של הקב"ה עד שהארץ מקיאה אותם. כל ענינו וגדרו של כנען שנתקלל בעבדות, שהוא מסור לאונסו לאדונו ואין לו כל מחשבות ותכניות משלו. הוא אינו בוחר כלל וכלל הממשלה שיש לו בחייו אינה אלא על הרגע שלפניו, ללא מחשבה וללא מהלך אלא הולך בעולמו כחמור בעלמא. כאשר כנען נעשה מלך, מתעורר רוגזה של הארץ

על מה ולמה ניתנת המלוכה לבני אדם. שהרי מלכתחילה ניתנה לו המלוכה על מנת שירומם את הארץ וכלשונו של הגר"א (אד"א דברים ז) שהבריאה מורכבת משמים וארץ ואדם המחברם, תפקיד האדם בכבישת הארץ להביאה להתאמה עם כל סדרי האמת והצדק שהוא לומד בדרכי ה' ולסלול עליה את יושר האמת של התורה. וכאשר בא האדם הזה ונוהג בעבדות בארגון המציאות לפי חיי הרגע כמו שעולה על דעתו בלי שום מחשבה לתיקון הארץ, הארץ אינה יכולה לסבול את השינוי היסודי הזה במציאות שלה והיא זועקת "עבד כי ימלוך".

נבל כי ישבע לחם

הקריאה השניה "נבל כי ישבע לחם". יש בחינה בארץ שהיא מצידה נותנת את השפע והקיום לבני האדם, ממנה המאכלים הקיומיים וגם מיני תענוגות, והמכוון בכל זה מפורש בכתוב "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה... ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוךך על הארץ הטובה אשר נתן לך" (דברים ח ט-י). ההענקה של הארץ באה בכדי שבני האדם יכירו בטובה וע"י שיבינו שהקב"ה חפץ בטובתם יודו ויברכו לשמו על רוב הטובה שהוא משפיע דרך הארץ. והתורה מזהירה מיד "פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת... ורם לבבך ושכחת את ה' אלוךך".

הנבל הוא כפוי טובה שלוקח ואינו מברך, כמו שנאמר "שמנת עבית כשית, ויטוש אלוך עשהו, וינבל צור ישועתו" (שם לב ו), ולא זו בלבד אלא רם לבבו ושוכח את הקב"ה. הוא לא מבין את שאמרו בגמ' (ברכות לה:) דמה שנאמר 'השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם' שייך רק לאחר ברכה אינו רק היכי תמצוי לאכול אלא הברכה היא המכוון העיקרי בנתינת השפע ע"י הארץ. הארץ מחכה לייצר את השייכות והקשר בין בני האדם להקב"ה, וכאשר הנבל כפוי הטובה לוקח את השפע של הארץ לעצמו, הארץ רוגזת ואינה יכולה לשאת את הנבל שישבע לחם.

תחת שנואה כי תיבעל ושפחה כי תירש גבירתה

הטענה השלישית של הארץ "תחת שנואה כי תיבעל", היא על עצם הקרבה והאהבה שנעדרת ממנה. היעוד של הארץ היא כמו שאומר הנביא "לא יאמר לך עוד עזובה ולא רצך לא יאמר עוד שממה, כי לך יקרא חפצי בה ולא רצך בעולה, כי חפץ ה' בך וארצך תבעל" (ישעיה סב ד), לאמר שיש קשר פנימי שמתבטא עד החיצוניות, ואילו כאשר השנואה תיבעל זהו קשר מזויף, ארץ הקודש מחכה לראות את החפץ הפנימי והקשר המלא שבין ישראל לקב"ה.

החלק הרביעי "שפחה כי תירש גבירתה", מתייחס אל היקרות החשיבות והכבוד של ישראל שאינם. "איכה יועם זהב ישנא הכתם הטוב... בני ציון היקרים המסולאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש" (איכה ד א-ב). תכונתה של השפחה שהיא זילא ליה, שכיחא ליה, פריצה ליה (גיטין יג), וכשהיא יורשת את גבירתה בהכרח שהאדון אינו מוצא את היקרות והחשיבות בגבירה. הארץ שבאה לגילוי כבודו ומלכותו של

הקב"ה אינה יכולה לשאת את הסדרים חסרי הכבוד שיוצרים את הארץ.

רוגז הארץ שייך לבני האדם

אחר ששומעים את כאבה של הארץ שלא תוכל שאת, ונשארים שווי נפש אפשר לקרוא ע"ז את הפסוק "ראיתי רשעים קבורים ובאו וממקום קדוש יהלכו" (קהלת ח י), האנשים עוזבים את הארץ מאחר והם קבורים תחת הארץ. אנחנו בני הארץ חייבים להיות שותפים הן ברוגז והן בלא תוכל שאת של הארץ. דורות רבים כלל ישראל חיכה וייחל להארה שיאיר הקב"ה על ישראל בתוך החושך של הצרות, גולה אחר גולה חיכו שהקב"ה יאיר להם פנים. וכעת הקב"ה בהארת פנים מנסה אותנו בהסתרה של המציאות הנכונה ולא נפלאה היא ולא רחוקה מאיתנו הסיבה לרוגזי הארץ, ויש לנו לברר מה חובתנו בעת הזאת.

דא עקא, אנשים אומרים שאין בידם כח לעשות כלום, מאחר והלב אטום וחתום ליבא דאינשי אינשי, ואיך אפשר לכפות את הלב להרגיש. ובפרט שלא ברור לאדם מה פעולתו ושכרו בזה, שאחרי מאמץ רב אולי יזכה לנקודת צער. ונראה להביא עצה מעשית בזה, וללמוד מחדש את הקשר שלנו עם הקב"ה בתשעה באב, מלבד החובה המוטלת עלינו.

הקובלנא מוכיחה את עוצם הקשר

הנביא אומר באיכה (א יב) "לוא אליכם כל עוברי דרך, הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי אשר עולל לי" ומביא רש"י "אמרו חכמים מכאן לקובלנא מן התורה ראו מה עשה לי הביטו וראו וגו'". הקובלנא חוזרת על עצמה שוב ושוב "ראה ה' והביטה למי עוללת כה" (ב כ) "ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה" (א יא), וכן בפרק 'אני הגבר' מופיע "נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת. סכותה באף ותרדפנו הרגת לא חמלת" (ג מב-מג). ונראה להסביר את הקשר הטמון בצורת הפניה של קובלנא להקב"ה, שהוא מעמקי המועד של תשעה באב. נקח לדוגמא כמה סוגי קשר בני אדם שפגעו בהם. יש אדם שאינו מוכן להביט ולדבר עם מי שפגע בו, הוא נעשה אויב שלו. ויש אדם שמרגיש קרבה לפוגע, והוא פונה אליו וטוען כלפיו על הפגיעה. אך אם הוא יותר קרוב הוא מרשה לעצמו לומר את הדברים בחזקה ובכעס, וזאת הקובלנא. הסיבה שהוא פותח את הדברים כלפי הפוגע היא מחמת שהוא רואה בו כתובת להשיח את ליבו על הפגיעה, זהו המקום היחיד בו הוא יכול להתאונן על הכאב החד שהוא מרגיש מחמתו, הקרבה היתרה גורמת שאין לו היכן לבכות מלבדו.

הקובלנא של כלל ישראל כלפי הקב"ה היא על המצב בו אנו שרויים וכואבים - האם עד כדי כך התכוונת לפגוע, ראה ה' עד כמה אנו יורדים פלאים מכח מה שעשית לנו. עצם העובדה שאנו רואים את עצמינו סתומים וחתומים שאיננו מרגישים כלל בצער השכינה, זהו צער גדול מאד וקובלנא רבה, בני אדם עומדים לפני הקב"ה בתשעה באב ואומרים לו תראה איך העמדת אותנו במרחק, במחשכים הושבתנו כמתי עולם, כמת שאינו מרגיש. אמנם הקובלנא עצמה

מגלה את עוצם ועומק הקשר שבין ישראל לאביהם שבשמים, שאין להם למי לפנות מלבד אליו.

ובקשתם אותי ומצאתם כי תדרשוני בכל לבבכם

הקב"ה השאיר אותנו לפליטה ועלינו להקשיב אליו ולהבין שהמבוקש היסודי מאיתנו הוא מה שמביא הח"ח (במאמר ציפית לישועה פ"ג) את דברי הפסיקתא (פסיקתא רבתי לד) וז"ל "הקב"ה מתרעם על האדם כשאינו מחכה למלכותו, כדאיתא בפסיקתא שאמר הקב"ה לצדיקים לא יפה עשיתם שחיבתם לתורתך ולא חיבתם למלכותי (וי"ג חכיתם)", הרי שגם מן הצדיקים המחבבים את התורה נדרשת הציפיה לישועה. וכן הובא בתיקו"ז (עז): "רוח אלוקים מרחפת על פני המים. מאי 'וירוח' אלא בודאי בזמנא דשכינתא נחתת בגלותא, האי רוח נשיב על אינון דמתעסקי באורייתא בגין שכינתא דאשתכחת בינייהו, והאי רוח אתעביד קלא ויימא הכי - אינון דמיכין דשינתא בחוריהון, סתימין עיינין אטימין דליבא, קומו ואתערו לגבי שכינתא". רוח אלוקים היא השכינה הקדושה שהקב"ה רוצה להשכין בתוך ישראל, והיא מרחפת על פני המים - על מקומות התורה, ופונה אל תלמידי החכמים ואומרת להם - השינה עמכם, עד מתי יהיו עיניכם סתומות ולבכם אטום, קומו והתעוררו לגבי השכינה.

בתשעה באב מתאוננים בהרבה קינות, ולמי מתאוננים למי שכביכול הוא שעשה את הכל, וזה מוכיח על סוג קשר עמוק ומעמיק, אנשים באים ואומרים "ראה ה' כי צר לי מעי חמרמרו נהפך לבי בקרבי כי מרו מריתי - למה לנצח תשכחנו", זהו צער מהול בתשובה וקריאה עד מתי ישאר המצב בסדר המקולקל של המציאות. וכשם שאחר מלאת שבעים שנה לגלות בבל וניסו לבנות את המקדש ולא הצליחו, נאמר להם "ובקשתם אותי ומצאתם כי תדרשוני בכל לבבכם. ונמצאתי לכם נאם ה' ושבתי את שבותכם וקבצתי אתכם מכל הגוים ומכל המקומות אשר הדחת אתכם שם נאום ה'" (ירמיה כט יג-יד), כך נדרש מאיתנו לדרוש את קרבת ה' ולבקש את שובו אלינו ברחמים. וביחוד כאשר אנו קרובים יותר אל המקדש, הוא המקום שמתעורר בו החורבן והקב"ה יורד למקום המקדש בתשעה באב, ומשם מוצא הקריאה "אוי לי לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות" [ככל התפילות שמגיעות לשם]. ועלינו להצטרף לבכיה הזאת ולעורר בתוכינו את השייכות והקשר לקב"ה ושכינתה. ואנו מקוים שהקב"ה יעזור ויחזק אותנו בזה שלא יגרם על ידינו צורות אחרות של התעוררות להבין עד כמה התרחקנו, שסבלנו מהם רבות, ולא נצטרך לציר של חורבן החיצוניות להורות לנו על חורבן הפנימי. אלא נבין מתוך ביקוש הפנימיות להעמיד את הרצון במקום הנכון, ובו בעת שנבקש את השכינה כמש"כ בשם הגר"א (פי' שה"ש ז א) שיתקבצו כל ישראל מד' כנפות הארץ אל מקום המקדש וישאגו להשבת השכינה "שובי שובי השולמית", נזכה לקיום "אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד" שבא כאשר "רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו" כלשונו של ריה"ל "כי ירושלים אמנם תבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיחוננו אבניה ועפרה".

שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה

החובה להיות מכלל המבקשים את המקדש

"שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה, שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה. מכאן אמרו כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה" (תענית ל:). אנו עומדים לפני תפקיד מיוחד בסדר הקומה של עם ישראל, אמנם יש הרבה קשיים ריחוק ואי הבנות בתפקיד העצום הזה.

נפתח בשתי מובאות מקוב' ימי בין המצרים להגר"ש דביצלקי זצ"ל בחובת האבילות אליה אנו מכינים את עצמינו. בגמ' בגיטין (יז.) ספרו כמה אמוראים על מעשיהם הטובים של אנשי כפר סכניא שהיו צדיקים ומדקדקים במצוות ומסיימת הגמ' "א"ל אביי לרב יוסף ומאחר דהו צדיקים כולי האי מאי טעמא איענוש, א"ל משום דלא איאבול על ירושלים דכתיב... שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה". הרי שעל פגם זה בלבד ראויים היו להיענש.

כעין זה הביא ממדרש שוחר טוב (שמואל פרשה לא ד) על המגיפה שהיתה בישראל כשמנה דוד את העם, והיו צריכים לבוא ל"ו של שעות של פורענות ובאו כל הזכויות העצומות של דוד עד שהצטמצמה הפורענות לזמן קצר מאד ואעפ"כ היה חרון אף גדול מאד ומתו במגיפה שבעים אלף איש. ומפורש בפסוק "ויאמר דוד אל ה' בראותו את המלאך המכה בעם, ויאמר הנה אנוכי חטאתי ואנוכי העויתי ואלה הצאן מה עשו" (שמואל ב כד יז) - ודרשו ע"ז - "למה דוד דומה באותה שעה, לאחד שהיה מכה את בנו, ולא היה יודע בשל מה הוא מכה, באחרונה אמר לו דע על נקמת פלוני הכיתך, כך כל אותן האוכלוסין שנפלו לא נפלו אלא על ידי שלא תבעו בבנין בית המקדש". הרי שדור של צדיקים ואף דורו של דוד המלך שנשבע ואמר "אם אבוא באוהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי. אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה. עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב" (תהילים קלב ג-ה) נתבעו על חיסרון בבקשת בית המקדש. ולו בבחינת דברי הנביא חגי "העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב" (חגי א ד). וממשיך המדרש ואומר שלכן התקינו נביאים הראשונים - אנשי כנה"ג שיהיו ישראל מתפללין שלושה פעמים בכל יום, ואומרים השב שכינתך לציון וסדר עבודתך לירושלים עירך, בכדי שיהיו בכלל המבקשים את המקדש.

נציג כמה שאלות פשוטות (בבחינת שאלת תם) לפתוח את הענין של האבילות שלנו על ציון וירושלים.

שאלה ראשונה - האין ניתן להיכנס אל האבילות עם שייכות והרגשת הלב הנה כשנבוא לאדם ונאמר לו לצאת ממהלך החיים הרגיל,

ולתחיל להתפלל באפרים בקינות ובקול נהי לבכות על חורבן בית המקדש, לקשור מספד חדש על הקודש ועל המקדש, הדבר זר לו לגמרי. כל אבילות שבאה לפני בני אדם היא בעל כרחם ומחוצה להם ואדרבה געלה נפשם את מצב הצער והיגונים, וכל שכן באלו שהורגלו בחיים נוחים. וא"כ מה יכול להביא את האדם להיכנס אל האבילות ולומר "לבכות ענותך אני תנים" (קינות).

ואם נאמר שאין מקום לשאלות כאלו, דכאשר מתקיימים באדם תוכחות על עוון, ותמס כעס חמודו, שהרי זאת המציאות ועליו לקבל את המצב של הצער כמות שהוא, לכאן אין זה נכון להגדיר את האבילות באופן זה, אחר שאנו נוהגים את מנהגי האבילות בתחילה בתשעת הימים ואח"כ מוסיפים עוד ניהוגים בשבוע שחל בו ובדינא דגמרא חשובים ימים אלו כאבילות ישנה. ואח"כ מגיע ט' באב ונכנסת אבילות חדשה ודומה כמי שמתו מוטל לפניו (תענית ל:) עם כל ה'איכה' מאד אשתומם עלי שיברונך, ויש חובה גמורה לבוא ולהיכנס בקינים והגה והי. יש קריאה מיוחדת שהקב"ה קורא שמשנה את כל החיים - "ויקרא אד-ני ה' צב-אות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרח ולחגור שק" (ישעיה כב יב)², וא"כ זהו מצב שצריך להיכנס אליו כלשון הנביא זכריה ששואל אחר תום שבעים שנות גלות בבל "האבכה בחדש החמישי, הינזר כאשר עשיתי זה כמה שנים" (זכריה ג), ומה ימשוך את הלב להיכנס ביהגונים של האבילות.

קשה לומר שאפשר לקיים את האבילות בלי משיכת הלב ולעשותם כאכילת כזית מרור, דכבר כתבו הפוסקים (יפה ללב) שמי שעושה ומקיים את כל הקינות ואת ניהוגי האבילות ואינו קורע את לבבו על החורבן, הוא בכלל אלו שאינם מתאבלים על ירושלים, כמו שאומר הנביא "קרעו לבבכם ואל בגדיכם" (יואל ב י). מהי א"כ השייכות שלנו אל החורבן והצער ואיך מתקשר הלב להיכנס לאבילות על ירושלים³, ומה מכניס אותנו לעבודת היום באמת מעבר לניהוגי האבילות.

שאלה שנייה - הקושי לשמוח ביהדות אל מול הצרות והרעות שבחורבן אדם מישראל רגיל להרגיש תמיד את השמחה להיות יהודי, ובוודאי בימי המועדים וחנוכה ופורים בהם מתגלה ישועת השם, ואילו בימים האלו מתגלה לנגד עינינו ים של צער ויגון "והפלה ה' את מכותך ואת מכות זרעך מכות גדולות וגאומנות וחלים רעים וגאומנים" (דברים כח נט). בוודאי התשובה על כך כתובה בנביא "רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עוונותיכם" (עמוס ג ב), אך אין בזה כל עידוד. כשרואים את כל המכות, גולה אחר גולה ומכה אחר מכה, יגענו

ואמר שאחר שיצאו לאור קינות עם ביאור אפשר להיכנס ולהבין את עומק היגון ולכן מחויב ללמוד אותם היטב.

³ יש שכתבו שעיני עבודת יום ט' באב אדם פועל ישועות גדולות עבור כלל ישראל, אך מ"מ צורת הדבר בוודאי צריכה להיות בצער ובשפל.

¹ שהיה מאבלי ציון וירושלים וכל ימיו היה קם לתיקון חצות, בבין המצרים נהג לומר תיקון חצות גם ביום, ובתשעה באב היה יושב כמי שמתו מוטל לפניו.

² וסיפר נכדו של מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל היה יושב עם הקינות החל מהשעות שהיה משכים כל יום ללמוד, ואמר שמנהגו זה החל רק בשנותיו האחרונות,

סיכום שלושת השאלות

וא"כ אדם מגיע לט' באב עם ג' שאלות אלו. לא נוח לו כל ענין האבילות הן מבחינת עולם הזה - שאינו מוצא טעם ואינו רוצה להיכנס בתוך האפר והאבל. הן מבחינת ההרהורים שעולים בו ביום הזה על טובו של הקב"ה, שאינו יכול להודות בהודאה שלימה להקב"ה על 'שלא עשני גוי'. ושלישית - הוא מוצא שהיום הזה מוריד אותו ברוחניות, הוא היה סבור שכלל ישראל טובים וישרים, וכעת הוא רואה שוד ושבר למולו, הרי היה לנו בית המקדש, ומה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי, וילכו אחרי ההבל וההבל. ואם אין הבנה לזה המסקנה המתבקשת שיש בנו משהו פנימי מקולקל, והננו בעלי הרס לא רגיל, זהו מסר שמביא לחידלון וליאוש.

תשובתו הראשונה של המהר"ל על 'השאלה הקשה הזאת' (כלשונו) היא שכל החטאים באים מחמת היצר הרע ומביא את הגמ' בסוכה (נב) "ואת הצפוני ארחיק מעליכם, זה יצר הרע שעומד צפון בתוך לבו של אדם", דהיינו שיש חוק של יצה"ר שמניח אומות עולם ומתגרה בישראל ובתלמידי חכמים יותר מכולם. וקשה לקבל תשובתו זו, דמה"ת שהאדם היותר צדיק יקבל מכה קשה שיכולה להוריד אותו ולקלקל אותו. ויותר נראה שתשובתו הנוספת באה לבאר את התשובה הראשונה.

הבחנה מיוחדת לעבודת תשעה באב של ימינו

ונראה לקשור את ג' השאלות הללו, עם הבחנה רביעית המייחדת את יום תשעה באב של הדור שלנו משאר כל הדורות. הסברא נותנת שאבילות ציון וירושלים בדורינו היא החשובה יותר מכל האבילות שנהגו כל שאר הדורות שקדמו לנו. יש לנו תפקיד שבו אנו שלוחי כל ישראל במשך כל הדורות שקוננו ובכו וספדו על חורבן ביהמ"ק, ומקום מיוחד הניחו לנו אבותינו להתגדר בו. בכל הדורות נהג הקב"ה עם ישראל בהנהגה הרגילה והחתוכה שמופיעה בתורה, שעם ישראל זוכה שעם הריחוק שלו מהקב"ה ועם הגלות, מצאוהו רעות רבות וצרות. הגוים אוכלים אותו בכל פה, שבט יהודה בעוני ובדוחק וכבודם של ישראל מושפל, "כסף נמאס קראו להם" וכל מעמד החיים מעורער כל הזמן. אם כלל ישראל שוכחים את מקומם, מגיעים ותוכפים מידי כמה שנים פרעות ופוגרומים, גירושים מערים וממדינות כדי שידעו שהם יושבים על הר געש, ומתקיים בנו מה שנאמר "ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך" (דברים כה סה). לכן, כלל ישראל יכול היה לבכות בט' באב באופן טבעי ופשוט. הבכיה לא באה מכח החובה מדברי קבלה של מנהגי ט' באב אלא היתה הזדמנות לראות את החיים ואת הקושי המתלוו אליהם כמו שהם באמת. מי שלא נכנס לבכות על החורבן היה רק בני אדם השקועים בתוך החיים הגשמיים לגמרי.

אולם החיים שלנו, הן מבחינת צרכי בני אדם בכבוד והן מצד צרכיהם במאכל ובמשתה, מסודרים הרבה יותר. אותנו הקב"ה שואל כשלוחי כל ישראל - על מה בכיתם כל השנים בגולה? אדם מעונה שרואה קומה שלימה של המציאות הקשה שלו ומאידך חושב על העתיד שיבוא משיח בן דוד ויבנה בית המקדש, ויתקיימו כל הברכות - "יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב" (יואל ד יח), בוודאי שבוכה על חורבן בית המקדש. אבל כעת, הגם שהמציאות האמיתית אינה כמו שנראית לנו יום

ולא הונח לנו "היש מכאוב כמכאובי אשר עולל לי", קוראים את מגילת איכה שהיא קובלנא כלפי מעלה, כמו שמביא רש"י (איכה א יב) מדברי חז"ל "אמרו חכמים מכאן לקובלנא מן התורה ראו מה עשה לי הביטו וראו", ועוד כהנה וכהנה קובלנות שנראים כחוצפה נוראה כלפי שמיא, לא רואים את הזכות הגדולה ולהודות להקב"ה שעשה אותנו יהודים. והיא שאלה קשה ששואל אסף בתהילים (עג) שמחמתה אומר "ואני כמעט נטיו רגלי כאין שופכו אשורי". איך יתכן שאלה רשעים ושלי עולם השגו חיל, ואילו אני "אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי, ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים".

שאלת המהר"ל - מהיכן נובעים הכשלונות הגדולים של ישראל

עוד בה שלישיה, המהר"ל בספר הנצח (פ"ב) פותח ואומר דבודאי סיבת הגלות היא מחמת החטא, אך מהי הסיבה לסיבה. כשעוקבים אחר ישראל רואים דברים לא מובנים, איך יתכן שחטאו ישראל בכל החטאים הנוראים שהביאו את הגלויות. ואין מספיק לומר שהיה זה במקרה, שכן המקרה לא יתמיד, ומה הגורם שמושך את כלל ישראל אל החטא. וז"ל "שכשאנו חוקרין ומעיינים בחפוש הנבראים כלם, תמצא סדר אחד, לא יצאו מסדרם, ולא ישנו את חוקם, שהדומה מוליד את הדומה. כי לא יצא חמור מסוס, וסוס מחמור, ואדם מבהמה, ובהמה מאדם. וכל הצמחים כולם, מזרע חטים לא יצא שעורה, משורש צפע יצא נחש. ואם כן לפי זה היה ראוי גם כן משורש צדק ונטע נאמן, יהיו תולדותיהן, בני אברהם יצחק ויעקב, כיוצא בהם, ומדבר טוב לא יצא רע". פעם אחר פעם ישראל נכשלים בחטאים חמורים עד מאד, ואנו מוצאים שישראל חוטאים יותר מכל אומה ולשון, בבגידות נוראות ואיך זה יתכן.

חז"ל אומרים שאם האומות היו יודעים מה ביהמ"ק לישראל, היו שמים שני שומרים לכל אחד מישראל שלא יחטא, וא"כ ישראל שיודעים את ערכו של המקדש איך חטאו והביאו את החורבן. והקב"ה מתמה אל כך "ואנוכי נטעתך שורק כולו זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה" (ירמיה ב לב) "מדוע הכעסוני בפסיליהם בהבלי נכר" (שם ח ט). כלל ישראל אומרים "ראה ה' והביטה למי עוללת כה אם תאכלנה נשים פרים עוללי טיפוחים" (איכה ב ט) ורוח הקודש למולם מרעים "אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא", כמה דקדקתם בהריגת כהן ונביא בתוך עזרת כהנים, ומה לכם ולזה.

המשיכה התמוהה להכעיס את הבורא

רמח"ל בדעת תבונות (לו) מביא את החסרונות של גילוי היחוד ומפרט את ארבעת הטעויות של אומות העולם שהלכו אחרי ע"ז, מחמת שסברו שיש מיני כוחות המשפיעים כמו הנהגת הטבע והנהגת המקרה, ואלו טעויות שבאות מתוך ראיית הנהגת הקב"ה בעולם שנתן מקום לטעות. ואח"כ מביא את הטעות החמישית של רשעי ישראל שהיו מכירים את קונם ומכוונים למרוד בו כאמון מלך יהודה שאמר "כלום אני עושה אלא להכעיס את בוראי" (סנהדרין קג), וזה נראה לא מובן, מה לנו לקלקל ולהרוס. ואומר המהר"ל שאכן ישראל היו גרועים מכל האומות, וכדרך שאמרו "אי טב לית טב מיניה אי ביש לית ביש מיניה".

יום ויש בקיום היציב שלנו הרבה מרמה, מ"מ החיים שלנו נראים מסודרים, הגוים אינם יכולים לעשות איתנו כרצונם, האווירה הכללית בעולם רגועה, ויש רוח של חופש וחירות לכולם. וכאן אנחנו שלוחי כל הדורות לראות איך ננהג. מה נאמר על אשה שבעלה משרה אותה ע"י שלישי, ודואג לה לכל צרכיה אבל אינו בא הביתה, הוא לא רוצה לגור איתה. לסכלה גמורה תיחשב אם תהיה שמחה בכך. כך הקב"ה אומר לכלל ישראל במצבינו שעליהם לגלות אם הם באמת חפצים בו ובקרבתו או שנוח להם המצב הנוכחי ודי להם בו.

תפיסתם של שכחי ציון ירושלים

ננסה להסביר קצת היכן אנו עומדים וקרועים בין 'שיטת' שוכחי ירושלים שונאי ציון, לבין אבלי ציון וירושלים.

לשוכחי ציון וירושלים יש הצעה מפתה. במציאות שלנו העולם נראה מאד רחוק מהאמת וממי שאמר והיה העולם. העולם רחוק מגילוי כבודו ואינו מתאים לטובו ולפיו של הקב"ה. ויש שיאמרו שרק אנשים תמימים ולא מציאותיים מצפים לראות את האמת והמציאות משתלבים יחד. אך כעת יש עולם מציאותי שבו שולטים עניינים רבים שאין אפשרות לשנות אותם, ועלינו להיות מהשרידים אשר ד' קורא שחיים למעלה מהמציאות ואינם מוטרדים ממנה. חיים חיי נשמות ומתמודדים עם הנסיונות שבאים מתוך המצב הקיים בהצלחה וזוכים לחיי עולם הבא.

אדם כזה אין לו חלק באלוקי ישראל. הוא כופר בכל התורה כולה.

כל התורה מדברת על נושא אחד. על הנושא הזה שקד הקב"ה עם האבות ועליו נוסד כלל ישראל. העולם הזה הוא העולם של הקב"ה - כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו (אבות ו יא).

הנביא חבקוק אומר "למה תראני אוון ועמל תביט" (חבקוק א ג), הנביאים אינם יכולים לסבול את המצב של הסתרת פניו של הקב"ה - "טהור עינים מראות רע, והביט אל עמל לא תוכל, למה תביט בוגדים, תחריש בבלע רשע צדיק ממנו" (שם יג). ואילו שכחי ציון וירושלים אינם מבינים מה כל זה שייך אליהם. אינם יודעים שמקום מקדשנו קדם לבריאה כמשנ"א "כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו" (ירמיה יז יב) וכלל ישראל נבחרו לתכלית המיועדת של גילוי כבודו כמשנ"א "כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו" (ישעיה מג ז), "עם זו יצרתי תהילתי יספרו" (ישעיה מג כא), ולתכלית זו יצאו ממצרים כמפורש בשירת הים "עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנתי. תביאמו ותיטעמו בהר נחלתך מכוון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך. ה' ימלוך לעולם ועד" (שמות טו טז-יח). זהו יסוד אמונת ישראל ויסוד המציאות האמיתית של העולם, ומי שמוכן שתישאר המציאות לשקר ולרע אין לו חלק באלוקי ישראל. העולם מתחילתו ועד סופו שייך להקב"ה, ועל פי האמת בלבד הוא צריך להתנהל, אין כאן תמימות נאיבית ואין כאן מבט לא בוגר אלא יסוד היסודות שהעולם הזה מיועד ויהיה מקום גילוי כבודו של הקב"ה.

הציפייה לישועה של אבלי ציון וירושלים

הגמ' בשבת (לא). מביאה את השאלות ששואלים אדם בשעה

שנכנס לדין - "נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה, עסקת בפריה ורביה, ציפית לישועה וכו'". שכחי ציון וירושלים מבינים את החובה להיות אדם ישר, לקבוע עתים לתורה ולעסוק בפו"ר, אבל אינם תופסים מה עליהם לעשות בענין הציפייה לישועה, ואינם יודעים שזאת אחת מהשאלות הבסיסיות של החיים מאחר וכל התורה כולה מורה על כך. בציפייה לישועה האדם רואה את פני המציאות האמיתית.

יש נוסח חריף במדרש זוטא (איכה א) "אמרה לפניו רבונו של עולם כיון שהגליתני לבין אומות העולם בדין הוא שלא אשמור שבת, וקיימתי מצותיך" - כנסת ישראל אומרת להקב"ה נתת לנו תורה שחוזרת ואומרת "ושכנתי בתוכם" ומפרטת את עשית המשכן ואיך עשו כל הנשיאים את חנוכת המזבח, ועל המהלך הזה ניתנה התורה ונבנה כלל ישראל, ואיך במחשכים הושיבני כמתי עולם. ואומר לה הקב"ה "אמר לה בתי הגיע זמנך ליגאל, אמרה לפניו איני מתנחמת עד שתראני באותם רשעים שציערוני וחרפו את שמך, מיד אמר לה בתי חייך אני מביא אותם לפניך ונפרע מהם בפניך עד שאוכלים את בשרם, שנאמר והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסית דמם ישכרון וידעו כל בשר כי אני ה' מושיעך וגואלך אביר יעקב".

והדברים מפורשים בלשונו של הגר"א (פירוש שה"ש א ג) שכתב "ובזה מתורץ ג"כ מה שהקשו כל הקדמונים, מה שלא נאמר בתורה שכר עולם הבא, כי עיקר עוה"ב להשיב הנשמה למקורה לדבק בשכינה, ובוודאי יותר טוב מזה כשהשכינה דבוקה למטה כאשר היתה כוונת הבריאה כידוע, ושכר זה כתוב כמה פעמים בתורה עד אין מספר, 'ושכנתי בתוכם' ולא תגעל נפשי וגו'". אין כוונת הגר"א לבטל את העולם הבא שהרי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, דכבר העמידו לנו רבותינו הרמח"ל והגר"א שהעולם הבא הוא גם עולם של נשמה וגוף, והמושגים שלנו בקרבת ה' בעולם הזה בהשראת השכינה ובירושלים עיר הקודש הם הבנין של קרבת ה' בחיי העולם הבא כמו שמצינו בחז"ל (ב"ב עה:) ירושלים של עולם הבא ובית המקדש של עולם הבא.

הקינה האחרונה באיכה (איכה ה) היא של אלו שאינם יכולים לסבול ולא מקבלים את המציאות האחרת. מתחילים "זכור ה' מה היה לנו הביטה וראה את חרפתנו" ומונים צרות צרורות "עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב" וכן הלאה, אבל אומרים שעם כל זה "על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו", העיניים שלנו לא מוכנות לקבל את המצב של הר ציון ששמים. מי שמעכל את הראיה שהוא רואה כמציאות קיימת, הוא יושב במחשכים כמתי עולם - כמי שמת מכל חיי העולם. ממילא אדם כזה אי אפשר לסמוך על הרוחניות שלו מאומה.

הסיבה שכלל ישראל שומרים מצוות בגולה היא עם הציפייה לגאולה כמו שאמרו בספרי "דבר אחר ואבדתם מהרה, ושמעתם את דברי אלה וגו', אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ היו מצויינים במצות שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים... הוא שירמיהו אומר הציבי לך ציונים וגו' אלו המצות שישראל מצויינים בהם" (ספרי עקב מג). כלל ישראל רואים את המציאות שלהם בגלות כמציאות היכנית, ולא כמציאות קבועה.

יום תשעה באב - יום בכי, שלא לראות את המציאות המעוותת

יום אחד יש בשנה שבו אנו עומדים מול המציאות הנוכחית של ההעדר ולכן הוא חייב להיות יום של בכיה. נראה להסביר ע"ד

הפשט מהו הבכי. בתוך העין יש נוזל ששוטף את העין בכל עת מאבק ומלכלוך, הבכי הוא כאשר הנוזל מתרבה ויורד ונהיה לדמעות, א"א לראות ולכן יורדות הדמעות. זהו האיכה שא"א לראות ולקבל את המציאות של השבר והחסר. שווה לנו אלף פעמים לבכות ולהתפלש באפרים ובלבד שלא נקבל את המציאות כמו שהיא נראית. לכן - "כלו בדמעות עיני חמרמרו מעי" - הדמעות והבכי אינם נגמרים "על אלה אני בוכה עיני עיני ירדה מים כי רחק ממני מנחם משיב נפשי", העיניים מבקשות כל הזמן לפלוט את הרע שא"א לראות. כלל ישראל לא מוכנים לקבל את הכישלון המוחלט הזה, כל עוד הוא קיים למה להם חיים.

על דרך זה מצינו בדברי איוב שמסביר למה רוצה למות ואומר שהמזל שלו שהיה באיגרא רמא "גדול האיש מכל בני קדם" ואח"כ התרסק לגמרי, הוא מזל לא רגיל ולכן מקלל את היום שנולד. אומר לו אליפז שעליו לקבל את הדין של הקב"ה, אך איוב עונה לו שאכן שור יכול להסתפק ולחיות על הדשא שלו את חייו, אבל החסר שלו הוא "למס מרעהו חסד ויראת ש-די יעזוב" (איוב ו יד). הכאב שלו הוא על שניסה לשמש את הקב"ה והקב"ה לא הניח לו, וא"כ למה לו חיים.

הקושי הגדול שעומד בפני בעלי המעלה העליונה

כלל ישראל הם העם המיוחד שעומד ליעוד של השלמות האלוקית בעולם, זהו הבסיס והקיום שלהם בעולם. ומבאר המהר"ל שכיון שכלל ישראל מוכנים אל השלימות, יש להם התמודדות חזקה מאד. מי שצריך להגיע אל השלימות אינו יכול לחיות כמו גוי שעסוק בחיי עולם הזה הפשוטים, הוא נדחף אל החטאים הנוראים מפני שהוא לא מסוגל לעמוד בכישלון. אדם שרואה שהוא מפסיד את השלימות שאלה הוא מעותד, יעמיד אידיאולוגיות שיעוותו את כל העולם ויסלפו את האמת בכדי שלא יצטרך להתמודד עם חיסרון השלימות, או שניסה למלא את החסר ברדיפה אחרי עבירות כדי לשייך את עצמו למקום אחר ואינו יכול לשוב. ידוע ההבדל בין מי ששנה ופירש לבין מי שהיה חיצון מתחילה, דהפוך מעמיד את עצמו במקומו בכוח כדי להשתיק את הקול שבתוכו ולנתק את עצמו מהשייכות אל הכישלון המהדהד בתוכו.

זאת כוונת המהר"ל שמסביר את הקושי הגדול שעומד לפתחיהם של כלל ישראל, וז"ל "ולכך ישראל, אשר ירשו מעלה העליונה היוצא חוץ לשיעור דבק בהם כח הרע הוא היצר, אשר הוא מוכן לבטל אותה מעלה עליונה, לפי שיוצא מעלתם משאר אדם. וכן תלמידי חכמים, שיש להם עוד יותר מעלה, דבק בהם כח אשר הוא מוכן לבטל המעלה אשר אינה לשאר בני אדם".

החזרה למציאות האמיתית ביום תשעה באב

כלל ישראל באים ביום ט' באב ואומרים להקב"ה - אנו נעמוד מול הכישלון, "נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת", נבוא ונאמר "לך ה' הצדקה ולנו בושות הפנים". נעמוד ונפקיע את שורשי החטאים שגורמים לנו לרדוף אחרי הרע כדי להירגע ולהצדיק את עצמינו. אנו אומרים שלא נירגע אלא נישאר שבורים ועצובים ובלבד שנישאר שייכים ומחכים רק אליך.

אי' במדרש (איכ"ר פר' כא) "השיבנו ה' אליך ונשובה, אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע שלך הוא השיבנו, אמר

להם שלכם הוא שנאמר שובו אלי ואשובה אליכם נאם ה'". נראה לבאר אימתי יש לישראל זכות לומר "השיבנו". כאשר ישראל מתעוררים באיתערותא דלתתא והם שבורים על הריחוק שביניהם להקב"ה, הם מבינים ומודים על עוונם. כשאנו רואים את כל הריחוק וכואבים אותו קוראים "השיבנו", מי שאוחז את השבר של הרע צריך שהקב"ה יציל אותו ממצבו. אך אם ישראל מתעלמים מהמצב, הקריאה אליהם היא "שובו אלי", אם אינם רואים את החטאים כהאומללות והטפשות הגדולים ביותר, אין להם זכות לומר "השיבנו".

לכן, הקינות של יום תשעה באב אינם יכולים להיאמר כעבד מלך שגורש מעל שולחן המלך, ואף לא כאישה ששייך שינתן לה ספר כריתות, אלא "מה להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם", הקשר של אב לבנים אינו ניתק ועל זה בת קול מנהמת כיונה, ועל זה הבכי שלנו שאומרים אנו בניך ואתה אבינו.

לפיכך מובן מה ששאלנו מה הרווח בכל ניהוגי האבילות, הצער והיגונים, כי בוודאי שוה לכלל ישראל להתייגר את כל היסורים והצרות, שהם כאין וכאפס אל מול הזכות להיות העם שיסודו לא ניתן לשינוי ואי אפשר לו להיות אחר אלא כל מקומו בעולם הוא להביא את גילוי יחודו של הקב"ה בעולם ולהשראת שכינתו בציון.

על העיניים הרואות את סדרי המציאות הוטל תפקיד הבכי של תשעה באב, ועל הלב שממנו תוצאות חיים ובו כל חמדת בני אדם מוטל לכוון את רצונו למהות הפנימית של הרצון שלנו. ואם אדם מוצא שזה מחייב אותו לתקן את מעשיו, זהו המכוון של הקשר עם הקב"ה, ובלי זה באמת אין להאמין ברוחניות שמנותקת מהבאת השכינה לעולם. וכמו שדברנו בעבר על כל המשתוקקים להקב"ה שנותנים את לבם לקרבת אלוקים שבארץ ולא לקרבת אלוקים שבשמים. הכיסופים של דוד המלך שהוא רבם של בעלי רוח"ק שניסח וביטא את הלב של כלל ישראל, מכוונים לקשר הקרוב והמציאותי עם אלוקינו שבארץ ולא רק לאלוקינו שבשמים. הוא זה שחשש שאם לא יהיה ליבם של ישראל שלם לא יכול המקדש להיבנות, ובצוואת המקדש ביקש "אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד" ומיד הוסיף "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו" (תהילים קב יד-טו), ומבואר בדברי הכוזרי (ה כז) "רוצה לומר כי ירושלים אמנם תבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיחוננו אבניה ועפרה".

כל הדורות מחכים לתפקיד שלנו, להתנער מהעפר שמטשטש את החיים שלנו ומראה לנו כאילו אנו מסודרים בענינו. ונזכה שתתקיים בנו תפילת דוד המלך "ה' אלוקי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם, ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך" (דברי הימים א כט יח), שנכין את הלב שלנו לבקש את הקב"ה ואם תדרשנו ימצא לך (שם כח ט). ונזכה שמתוך ההתעוררות של רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו, ניכנס באבל הזה ונשמח שאנחנו עם ישראל שאינם יכולים אלא להיות מקום גילוי יחודו של הקב"ה בעולם עם כל הצרות שבאמת מחמת זה. אנחנו זכינו לאותה קרבה שעליה אנו מוכים ואנו גם נחשלים והקב"ה יקיים בנו כי עת לחננה כי בא מועד.

נחם ה' אלוקינו את אבלי ציון ואת אבלי ירושלים

הגאון רבי נתן רוטמן שליט"א

נחם ה' אלוקינו את אבלי ציון ואת אבלי ירושלים ואת העיר האבלה והחרבה והבזויה והשוממה. האבלה מבלי בניה. והחרבה ממעונותיה. והבזויה מכבודה. והשוממה מזמין יושב. והיא יושבת וראשה חפוי כאשה עקרה שלא ילדה. ויבלעוה לגיונות וירשוה עובדי זרים. ויטילו את עמך ישראל לחרב. ויהרגו בזדון חסידי עליון. על כן ציון במר תבכה וירושלים תתן קולה. ליבי ליבי על חלליהם מעי מעי על חלליהם. כי אתה ה' באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה. כאמור ואני אהיה לה נאום ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה. ברוך אתה ה' מנחם ציון ובונה ירושלים.

קביעות "נחם" בברכת בנין ירושלים

אהיה לה נאום ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה.²

יש לשים לב שאע"פ שהחלק של הרוגי ישראל הוא ענין בפני עצמו - מיתת צדיקים החמורה משריפת בית אלוקינו, מ"מ מצאנו שנקשרה האבילות על העיר עם הריגת הצדיקים בתהילים (עט) "מזמור לאסף אלוקים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלם לעיים. נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ. שפכו דמם כמים סביבות ירושלם ואין קובר". גם באיכה בקינה המיוחדת על הצדיקים הפותחת ב"איכה יועם זהב" נקראים הצדיקים "בני ציון היקרים המסולאים בפז... זכו נזירה משלג צחו מחלב אדמו עצם מפנינים", ומייחסים אותם במיוחד לעיר ציון. ובפשטות הטעם הוא מפני שקרבתם לעיר ציון הביאתם למעלתם העצומה.

ג' פעמים "איכה"

במגילת איכה יש חלוקה של שלוש קינות הפותחות ב"איכה" - א) "איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה" - על העיר ירושלים, ב) "איכה יעיב באפו ה' את בת ציון" - על הדחיה שלנו ע"י הקב"ה בחרון אף, ג) "איכה יועם זהב ישנא הכתם הטוב" - על עם ישראל והצדיקים שנהרגו. ג' הקינות הללו שייכות לעצם החורבן, והם מראות בדרך השתוממות ופליאה של "איכה" על המצב הבלתי נתפס.³

כיון שתפילת נחם מתייחסת בעיקר אל הקינה הראשונה וכוללת מעט מהקינה השלישית נקדים לפרש בכללות

בסדר תפילת מנחה של ט' באב תיקנו להוסיף תפילת "נחם" בברכת בנין ירושלים. ובפשטות מקומה של התוספת היה צריך להיות בברכת עבודה כמו כל דבר שהוא בקשה להבא (וכדעת הירושלמי ברכות פ"ד, ועיין ביה"ל סי' תקנז), וכך גם הדין שמי ששכח לומר "נחם" אומרה בעבודה, ובכל אופן הנהיגו לאומרה בברכת בנין ירושלים. וגמצינו למדים שהבקשה מתייחסת במיוחד אל העיר ירושלים, וכן נראה מאופי הבקשה שמתייחסת בפירוט אל העיר שהיא הזקוקה לנחמה וכמו שיבואר.

חמשת חלקי תפילת נחם

המתבונן בתפילת נחם יראה שמלבד הבקשה בהתחלה המזכירה את אבלי ציון וירושלים - שהיא ההגדרה של כל ישראל בט' באב - כל התפילה סובבת על העיר ציון וירושלים (ולהלן יבואר מיהי העיר ירושלים). ובזה מתאימה לטופס הברכה "מנחם ציון ובונה ירושלים".

ונראה לפרש שיש חלוקה כללית של התפילה לחמשה ענינים. א) מצבה של העיר בכלל ופרט "ואת העיר האבלה והחרבה והבזויה והשוממה" - "האבלה מבלי בניה, והחרבה ממעונותיה, והבזויה מכבודה, והשוממה מאין יושב". ב) התיאור של העיר כאישה עקרה - "והיא יושבת וראשה חפוי כאישה עקרה שלא ילדה. ויבלעוה לגיונות וירשוה עובדי זרים". ג) הרוגי ישראל והחסידיים - "ויטילו את עמך ישראל לחרב. ויהרגו בזדון חסידי עליון". ד) הבכיה והקינה של העיר - "על כן ציון במר תבכה וירושלים תתן קולה. ליבי ליבי על חלליהם מעי מעי על חלליהם".¹ ה) סיום הברכה "כי אתה ה' באש היצתה ובאש אתה עתיד לבנותה כאמור ואני

² כאן הוא המקום היחיד בתפילה שמשמש בלשון בניה ולא בלשון נחמה ולכאוי הוא משום מעין החתימה של "בונה ירושלים".

³ אמנם מצונו באיכה גם את קינת "אני הגבר" על קבלת החורבן והתוכחה ע"י האדם המוכה וקינת זכור ה' מה היה לנו המתייחסת לשארית הפליטה הנזכרים מה היה בעבר. פרק זה הוא קינה תמידית להתעורר על מה שהיה ולא לחינם נתקנה קינה זו בתיקון חצות לפי הסדר של האריז"ל.

¹ היה אפשר להסתפק מיהו האומר "ליבי ליבי על חלליהם" יתכן לפרש ב"אופנים, אפשר שציון בוכה על היותה אבלה וחרבה וכו' והמתפלל הוא שאומר "ליבי ליבי על חלליהם" - על בני ציון ההרוגים. ואפשר שציון עצמה מוסיפה על הקינה שעל ענותה ומקוננת גם על הרוגיה. ונראה יותר כהפירוש השני, דבד"כ נוסח התפילה הוא בלשון רבים ואם המתפלל הוא האומר היה צ"ל "ליבנו ליבנו על חלליהם", ולכן לכאוי העיר היא שקוראת "ליבי ליבי על חלליהם", וא"כ כל הברכה סובבת על העיר ירושלים, על חורבנה ושביונה ועל מכות הרוגיה ושייכות לברכת בונה ירושלים.

את ענין קינות אלו בכדי להבין את יסודות תפילת "נחם"⁴.

הקינה הראשונה על העיר ירושלים

הקינה על העיר פותחת ב"איכה ישבה בדד, העיר רבת עמ, היתה כאלמנה", והולכת ומפרשת ומרחיבה את כל צער ההעדר וביטול המציאות של עיר הקודש וכל הכלול בה. העדר זה הוא מה שנקרא בפינו "חורבן". כשנבוא לעמוד על כל המתואר בקינה זו נמצא שהעיר ירושלים כוללת בתוכה את כל עניני כנסת ישראל, והיא העומדת בקינה זו בדמות "רעייתו של הקב"ה" ו"אמם של ישראל" כפי שנקראת בנביאים. והמציאות של ירושלים היא קביעות המצב הנכון והמתקן בעולם. הרמב"ם מגדיר במו"נ (ח"א פכ"ה) את המושג 'שכינה' כגילוי הכבוד באופן קבוע, הקביעות במקום המקדש מעמידה מערכת שלימה של יחס בין בני האדם להקב"ה, וכל ישראל תורמים את חלקם כדי להחיל את המציאות הזאת במקום הזה. ולכן כולם נקראים על שמה בקינה זו - מלכה, שריה, כוהניה, אביריה וכו'. המציאות השלימה הזאת היא התכלית שקדמה לבריאת העולם כמש"כ "כסא כבוד מרום מראשון בית מקדשינו" (ירמיה יז יב). ישראל שנקראו ראשית שבשבים נברא העולם אינם מוצאים את פעולתם ועבודתם עד שיגיעו להעמיד את המציאות של התכלית "כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו" וגילוי כבודו אינו אלא בהשראת השכינה בירושלים⁵.

הצורה השלימה הזאת נקראת העיר ירושלים, היא האישיות המדוברת שעליה קונן ירמיהו את הקינה הראשונה "איכה ישבה בדד", והחלק הראשון בתפילת "נחם" שמתאר את העיר ירושלים מקביל לקינה זו.

הקינה על מיתת הצדיקים

הקינה השלישית "איכה יועם זהב ישנא הכתם הטוב תשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות" מתייחסת אל האנשים - "זכו נזירה משלג צחו מחלב אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם". בדברי חז"ל מצינו (הובא ברש"י על הפסוק) שהקינה מתייחסת במיוחד למלך יאשיהו שהיה קרוב לחורבן וכלל ישראל תלו בו את תקוותם שיבנה את הכל בחזרה, אך זה נכשל "רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם". ונראה פירוש עומק דברי חז"ל אלו, שבאו

⁴ נראה שהקינה השניה גם נרמזה בסמוך לחתימה "כי אתה ה' באש היצתה" שהוא אש החרון אף המתוארת באריכות בקינה השניה "ויצת אש בציון וגו'", ונראה שאין ראוי להזכירה בתפילה אלא בדרך תיקון כדי שלא לעורר חרון אף.

⁵ לכן רוב מצוות התורה תלויים במקום הזה בין במצוות עשה בין במצוות לא תעשה, יש מצוות שבאופן ישיר שייכות לירושלים - טומאה

לגלות בזה את כוחו של האדם ואת חלקו בהשראת השכינה. יאשיהו הוא הדמות שמגלה שהאדם יכול לתקן ולהחזיר הכל, מפני שכל השראת השכינה תלויה באדם. זאת הרמה של אותם חסידי עליון אנשי ירושלים, שאינם רק המשמשים להעמיד את סדרה של ירושלים והם טפלים אליה, אלא המציאות שלהם עצמם היא לפי מה שחל בהם כבוד שמים, הם המקום להחזיק ולהעמיד ולהביא אל העולם את השכינה, האדם יכול ליצור מציאות ועי"ז יורד כבוד שמים לעולם. זהו משאחז"ל "כל אדם שיש בו דעה כאילו נבנה ביהמ"ק בימיו"⁶ (ברכות לג).

מעלתם זו של הצדיקים נרמזת בתואר "חסידי עליון", והמכוון בזה לחסיד שלא מעלמא הדין - שלא מהמושגים והרמה של המציאות שאחר החורבן⁷ - הנהגת חסידותו היא הנהגה עליונה שבה ועל ידה מגלה בעולם את המציאות האמיתית ואת הענינים העליונים וכמו שנאמר "אז דברת בחזון לחסידך".

כנגד קינה זו על מיתת הצדיקים אנשי ירושלים מזכירים ב"נחם" - "ויטילו את עמך ישראל לחרב, ויהרגו בזדון חסידי עליון. על כן ציון במר תבכה וירושלים תתן קולה. ליבי ליבי על חלליהם מעי מעי על חלליהם".

עיקר תפילת נחם על העיר

נמצא שהקינה הראשונה היא הקינה הכוללת את כל ההעדר והחיסרון שבחורבן, הבקשות והתחנונים הם תמיד למילוי החיסרון ולכן היא הקינה המתאימה לייסד עליה את הבקשה. ויש להוסיף שבזה יבואר למה נתקנה הבקשה בלשון "נחם", כיון שבקינה הראשונה של איכה פונה ירושלים כמה פעמים אל הקב"ה מבדידותה וריחוקה "ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב, ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה, ראה ה' כי צר לי מעי חמרמרו", מתאוננת וחוזרת ומתאוננת על כך שאין לה מנחם. (ונכפל דבר זה ה' פעמים בקינה זו עיין להלן) לכן הבקשה "נחם ה' אלוקינו" היא המתאימה לפניה העיקרית של ירושלים כפי שהיא מקוננת באיכה.

ה' פעמים "אין מנחם לה" בקינת "איכה ישבה בדד"

ויש להתבונן בקינה זו שנאמר בה חמש פעמים "אין מנחם לה", אם יש קשר בין חמשת הפעמים הללו לבין מה שמבקשים נחמה ב"נחם". ונראה לומר שיש הקבלה

וטהרה וכל עניני מקדש וקדשיו, ויש מצוות ששייכות לארץ ישראל בכללות, והם רובא דמינכר מכלל המצוות שבתורה.

⁶ עיין בנפח"ח שער א פרק ה.

⁷ ר"א הגדול אומר מיום שחרב בית המקדש - שרו חכימיא למהוי כספריא, וספריא כחזניא וכו' (סוטה מט:).

בין ד' הלשונות - "האבלה והחרבה והבזויה והשוממה" לבין ארבעת הפעמים שנאמר בהם "אין מנחם לה", וכן בין המשך הברכה "והיא יושבת וראשה חפוי" לבין הפעם החמישית של "אין מנחם לה".

האבלה מבלי בניה

החלק הראשון בחורבן העיר - "האבלה מבלי בניה" - מיוסד על תחילת הפרק "איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה". חז"ל דורשים שהיא אלמנה מהקב"ה (תענית כ. ובמדרשים) אבל בפשוטו של מקרא מבואר שהיא בודדה גם מפני שהעם עזב אותה, העיר שהיתה "רבתי עם" נשארה בלי העם. וכן המשך הפסוקים מתארים את עזיבת הבנים, "גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה... דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד כל שעריה שוממים...". הסיבה שהיא "בכה תבכה בלילה אין לה מנחם מכל אוהביה" - מפני שהיא בלי בניה. הנחמה הנצרכת לה כאן היא על בניה שעזבו אותה. וכן חותמים גם בזמני השמחה, בברכת ההפטרה "משמח ציון בבניה", ובברכת חתנים "שוש תשיש ותגל העקרה, בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה, בא"י משמח ציון בבניה", בניה הם מקור השמחה שלה והאבילות היא עליהם - האם שבניה אינם ואין מנחם לה.

לכך מזכירים בנוסח התפילה "האבלה מבלי בניה" כנגד "דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד" (וכמו שמובא במדרש (ילק"ש ירמיה רצג) שאמרה האשה לירמיהו שהיא נשארה לבד בלי בניה).

הבזויה מכבודה

החלק השני של הקינה מתייחס אל הבזיון הנורא של העיר. תחילתו בפסוק ז "ראוה צרים שחקו על משבתה. חטא חטאה ירושלים על כן לנידה היתה. כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה גם היא נאנחה ותשב אחור. טומאתה בשוליה לא זכרה אחריתה ותרד פלאים אין מנחם לה". הכתוב מדבר על הירידה הגדולה של ירושלים בבזיון כבודה. ירושלים נמשלת כאן כאישה נידה שמלבד שבעלה עזב אותה והשאיר אותה עגונה, הוא לא יכול לשוב ולהתקרב אליה כיון שהיא מרוחקת ממנו, היא לא מתאימה ולא ראוייה לו - חטא חטאה ירושלים על כן לנידה היתה. בחיסרון של ירושלים כרוך החטא וזאת ההשפלה שלה על שאינה מתאימה לבעלה. לא מדובר כאן על הכעס שיש עליה מחמת החטא, אלא על שפלות המצב בגלל החטא שאינה מתאימה לבעלה.

ויש בזה עומק שכאשר א"א להוציא את הבנים כמו שראוי להם להיות וא"א לגדל אותם כראוי, היא חשובה

כמי שאינה יכולה להוליד את הבנים המדוברים ולחנך אותם ולכן יש לה דם נדות. אין מנחם לה על הביזוי והשפלות שלה. וכך נאמר בנבואת ישעיה "אם רחץ ה' את צואת בנות ציון ואת דמי ירושלים ידח מקרבה ברוח משפט וברוח בער... כי על כל כבוד חופה" (ישעיה ד ט) - לעת"ל מנקים את ירושלים מכל הדברים הבזויים.

בתוך חלק זה נכנס דבר נוסף "ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב", ואע"פ שנאמר קודם "היו צריה לראש אויביה שלו", יש כאן קינה אחרת על האויב הרוחני ועל העניות שלה בענין הכבוד. היא הראויה להנהגת השלימות והאויב הגדיל עליה. הנידות שלה מחמת שנפלה לידיים שלהם.

השוממה מאין יושב

"פרשה ציון בידיה אין מנחם לה, צוה ה' ליעקב סביביו צריו היתה ירושלים לנדה ביניהם" - פריסת הידים מוכיחה שאין מי שמביט אליה, כולם מתעלמים ממנה ואין לה שום יחס עם הסביבה. היא פונה לכל עבר "שמעו נא כל העמים וראו מכאובי בתולתי ובחורי הלכו בשבי. קראתי למאהבי המה רימוני כוהני וזקני בעיר גועו" ואיש לא עונה אם אין לה את בניה כולם מתעלמים ממנה. כעת היא מופקעת מכל העולם ואין אף אחד ששייך אליה. זהו "השוממה מאין יושב" - ואין מנחם לה.

ענין השממה הוא שנגזר על ירושלים שממון גמור ולא רק סילוקם של ישראל וכמו שמובא בפסיקתא (פר' נצבים) שבמשך נ"ב שנה לא עבר עוף ביהודה. יש בזה חלק חיובי של "ושממו עליה אויביכם" שאינם יכולים להיאחז בה, אבל יש בזה גם תוספת חורבן שהמקום נמחק מהעולם והופך להיות "לא מקום" - "שועלים הלכו בו".

החרבה ממעונותיה

הענין הרביעי של החרבה ממעונותיה הוא ענין מיוחד וצריך פירוש. וכן יש לעמוד בסוף הפרק שחוזר אל 'אין מנחם לי מצד האבילות - "שמעו כי נאנחה אני אין מנחם לי כל אויבי שמעו רעתי ששו כי אתה עשית. הבאת יום קראת ויהיו כמוני", ויש לבאר על מה האנחה המיוחדת כאן.

ונראה להציע שפסוק זה נמשך אחר הפסוק הקודם - "ראה ה' כי צר לי מעי חמרמרו נהפך לבי בקרבי כי מרו מריתי, מחוץ שכלה חרב בבית כמות". ומפרש רש"י "בתוך הבית היתה אימת שדים ומזיקים ומלאכי מות, ומחוץ חרב האויב משכלת". הנושא כאן שפסקה ההגנה

ב) יושבת וראשה חפוי - כיסוי הראש של האבל מורה שאין לו להיכן להסתכל, וכך מתבטא הנתק שלה מכל עתיד, (יתכן שזה נאמר רק אחרי חורבן ביתר, שעד אז עוד ציפו לחזור). ג) ויבלעו לגיונות ויירשו עובדי זרים - האויבים תופסים את מקומה.

ויטילו את עמך ישראל לחרב - אלו כלל ישראל, ויהרגו בזדון חסידי עליון - זאת הרשעות המיוחדת שכנגד הצדיקים והחסידים, וכנראה שזה מתייחס לתקופה של אחר החורבן שהיו עשרת הרוגי מלכות שרצו לבטל את צורתם של החסידים.

ליבי ליבי על חלליהם מעי מעי על חלליהם

הלב והמעיים הם המתעוררים, וכן מצינו בסוף הקינה הראשונה כפל זה "ראה ה' כי צר לי מעי חמרמרו, נהפך לבי בקרבי כי מרו מריתי". כפי הנראה בפסוק בחינת הלב מתייחס למרי וממילא שייכת לעונש של "ויטילו את עמך ישראל לחרב", אבל הריגת חסידי עליון אינה עונש על חטאיהם אלא הוא חלק מחורבן הקדושה בעולם, ועל זה מעי חמרמרו. כמו שנאמר "הבן יקיר לי... על כן המו מעי לו". הלב הוא באמת המתעורר והמרגיש העיקרי, אך כשאדם מרגיש במעיו את השינוי אז כל סדר המציאות שלו מתהפך, ולכן ההשפעה יורדת ומגיעה עד למעיים.

כי אתה ה' באש היצתה ובאש אתה עתיד לבנותה

מפורש בפסוק שבנין ירושלים הוא כמש"כ בנביא זכריה "קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה. וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים" - כשהקב"ה יגאל את ציון הוא יקנא על כל הדבר הזה. כשרואים את כל הפורעניות האלו לא מספיק לבקש "נחם" שישתנה המצב, אלא צריך שיהיה משהו שיגלה שיש משקל לכל הכאב הזה, שכל כולו יהיה מתוקן. הנחמה היא שבאותה האש שהוצתה ירושלים בה היא תיבנה, האש שהביאה למצב הזה היא תיבנה - קנאת ה' תעשה זאת. כמו שכתוב בשה"ש (נ) "קשה כשאול קנאה רשפיה רשפי אש שלהבת-ה". דהיינו שעל ידי חומת האש שבה תיבנה ירושלים, היא לא תהיה מוגבלת בחומות שהיו במקדש הראשון, אלא "פרזות תשב ירושלים" - "ואני אהיה לה נאום ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה".

שיש בבית. האויבים הקיפו את ירושלים ולכן "מחוץ שכלה חרב" אבל גם בבית א"א לדור, העיר הפסיקה להיות מקום שאפשר לחיות בו. וגם על זה אין מנחם לי. וזאת ההקדמה של "החרבה ממעונותיה" קודם "שוממה מאין יושב" שהתבטלו בתיה מלהיות מעונות והפכו לאינם ראויים לדירה. ובזה תוסבר המעלה המיוחדת "כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים", עצם הכנת המקום להיות ראוי לדירה עומד דבר בפני עצמו.⁸

והיא יושבת וראשה חפוי כאישה עקרה שלא ילדה

הראש החפוי מופיע במגילת איכה "ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עפר על ראשם חגרו שקים, הורידו לארץ ראשן בתולות ירושלים". האופן של "ראשה חפוי" הוא שהראש מכוסה בחיפוי וזאת צורה של אבילות. ויש להבין מפני מה דימו בתפילה לאישה עקרה שלא ילדה, וכי אישה עקרה יושבת באבילות.

ובפשטות מתקן התפילה סידר לפי עניני האבילות, 'אבל וחפוי ראש' מצריך נחמה. ותחילה פותח בתיאור המצב "האבלה והבזויה וכו'" שהיא אבילה בבחינת אם על בניה ונכלל בזה כל מה שהיא היתה צריכה להיות, על כבודה, ועל מה שהיתה צריכה לשמש שיהא כבוד השם שוכן בקרבה (וע"ז דימה אותה הנביא לנידה). בנוסף היא עומדת וראשה חפוי כאישה עקרה שאי"ז מצד בניה אלא היא מושפלת בפני בעלה. וזאת חרפה גדולה שהפסידה את כל מעלתה וכעת אינה יכולה לחזור למה שהיתה. היא נמצאת במצב שלא נראה שאפשר לצאת ממנו. זאת אשה שאין לה תקוה.

ויבלעו לגיונות ויירשו עובדי זרים

דרגה שלישית של פורענות היא לא רק על החיסרון שלה והניתוק שלה מתקוה עתידית, אלא אוכלים אותה אחרים. באים זרים ושמים עליה את התיפלות שלהם, קובעים עליה את פולחניהם ומשריצים את טינופתם. כביכול הלגיונות בולעים אותה כמו שהיה בכל ימות הביניים שהיו מעט יהודים בירושלים אבל כל הזמן היו מלחמות בירושלים, כל אומה הגדירה את עצמה ורוממה את תפארתה ע"י שהתאמצה בכיבוש ירושלים.

א"כ מפורט בתפילת נחם ג' דרגות של חורבן - א) חורבן של כל מעלתה של ירושלים אבילה בזויה מכבודה שוממה וחרבה מכל ישוב עד שאינה שייכת לשום דבר.

⁸ רצו להיכנס לזה כלל וכמו שכתב הרמב"ן (באגרת לבנו) "כל המקודש מחברו חרב מחברו".

⁸ החת"ס (שו"ת יו"ד סי' רלד) אומר שהאריז"ל לא רצה לעלות לירושלים כי לפי ענין גזירת החורבן, הטומאה בארץ היתה חזקה ולא